

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS TEISĖS IR CIVILINIO PROCESO KATEDRA**

Dieninės studijų formos
komercinės teisės atšakos
V kurso studento
Simono Kunicko

Magistro darbas

**ARBITRUOTINUMO PROBLEMATIKA IR
TENDENCIJOS**

Vadovas: prof. habil. dr. Valentinas Mikelėnas

Recenzentas: lekt. Egidijus Laužikas

VILNIUS, 2009

TURINYS

IŽANGA	2
ARBITRUOTINUMO SĄVOKA IR KONCEPCIJOS.....	5
ARBITRUOTINUMO RŪŠYS.....	10
SUBJEKTYVUSIS ARBITRUOTINUMAS	10
OBJEKTYVUSIS ARBITRUOTINUMAS.....	14
ARBITRUOTINUMO IR VIEŠOSIOS TVARKOS SANTYKIS	19
ARBITRUOTINUMO KLAUSIMO SPRENDIMAS. SUBJEKTAI. SPRENDIMO MOMENTAS	24
GINČO ARBITRUOTINUMO NUSTATYMAS TEISME	25
GINČO ARBITRUOTINUMO NUSTATYMAS ARBITRAŽE.....	28
ATSKIRŲ GINČŲ RŪŠIŲ ARBITRUOTINUMO PROBLEMATIKA	31
SU BANKROTU SUSIJĘ GINČAI	31
SU INTELEKTINE NUOSAVYBE SUSIJĘ GINČAI	37
SU KONKURENCINE TEISE SUSIJĘ GINČAI	44
GINČAI KYLANTYS IŠ VARTOJIMO SUTARČIŲ	51
GINČAI KYLANTYS IŠ DARBO TEISINIŲ SANTYKIŲ.....	55
IŠVADOS	588
ŠALTINIAI	60
SANTRAUKA.....	66
SUMMARY.....	67

IŽANGA

Efektyvus ir greitas ginčų sprendimas visuomet aktualus klausimas sutarties šalims, ypatingai tais atvejais, kai šalys yra verslo subjektai. Valstybių garantuojama ginčų sprendimo sistema (nacionaliniai teismai) turi nemažai objektyvių trūkumų, tad nenuostabu, kad ilgainiui išsirutuliojo alternatyvūs būdai ginčams spręsti. Vienas iš bene moderniausių ir lengviausiai šalims prieinamų būdų yra arbitražas. Šis ginčų sprendimo mechanizmas turi nemažai pliusų lyginant su įprastiniu procesu teisme: konfidencialumas, proceso lankstumas (šalys gali rinktis arbitražą, ginčui spręsti taikomą materialią teisę, arbitražo instituciją ir pan.), spartumas, o neretai ir mažesnės sąnaudos¹. Svarbu ir tai, jog ginčams dėl specifinio dalyko spręsti šalys gali pasikviesti arbitražą – tos srities žinovą, o ne pasikliauti visko žinoti negalinčiais, tačiau įvairialypio pobūdžio klausimus sprendžiančiais teisėjais. Visgi vienas iš pagrindinių privalumų – arbitražo paplitimas beveik visose pasaulio valstybėse bei teismų pagalba sprendimo pripažinimo ir vykdymo klausimais.

Tačiau tam, kad galiotų arbitražinis susitarimas ar arbitrų priimtas sprendimas, turi būti patenkinti tam tikri kriterijai ir testai. Neretai šalys (ar viena iš jų), kurios susitarė nagrinėti ginčą arbitražu, yra priverstos prašyti teismo įsikišimo tam tikruose proceso etapuose. Teismas gali būti reikalingas patvirtinti arbitražinę išlygą ir jos teisėtumą bei atitikimą taikomiems kriterijams, vienai iš šalių vengiant pripažinti arbitražinės išlygos privalomumą. Teismui kartais tenka paskirti arbitražą, kai tokia tvarka numatyta pagal arbitražinį susitarimą (arba kai arbitrų skyrimo tvarka nenumatyta apskritai). Labai dažnai teismams tenka įsikišti jau pasibaigus arbitražo procesui: pralaimėjusi šalis ginčija arbitražinį susitarimą ar priimtą sprendimą, kad teismai jį pakeistų ar pripažintų negaliojančiu, savo ruožtu laimėjusi šalis gali kreiptis į teismą, kad šis pripažintų arbitražo sprendimą ir priverstų vengiančią vykdyti iš sprendimo kylančias prievoles šalį paklusti².

Iš šios trumpos apžvalgos matome, kad arbitražas, nors ir būdamas alternatyvus ginčų sprendimo būdas, yra smarkiai susijęs su nacionaliniais teismais bei valstybių vidaus teisės sistemomis. Kreipusis vienai iš šalių teismai tikrina ar arbitražinis susitarimas, arbitražo procesas bei jo eigoje priimti sprendimai yra tinkami ir teisėti. Doktrinoje yra visuotinai pripažįstama, kad tokią teisę teismai turi, vadovaujantis tarptautiniuose ir nacionaliniuose

¹ Mikelėnas V. Nori konfidencialumo – rinkis arbitražą. Verslo žinios, 2007 11 06. P. 13.

² Redfern A., Hunter M. Law and Practice of International Commercial Arbitration. Sweet & Maxwell, 2004. P. 64 – 65.

šaltiniuose nustatytais principais. Vienas iš svarbiausių tokių dokumentų – 1958 m. Niujorko konvencija dėl užsienio arbitražo sprendimų pripažinimo ir vykdymo, tarp kurios 143 narių³ yra ir Lietuva⁴. Priimti arbitražinį susitarimą ar jo dalį negaliojančiu pripažįstantį sprendimą ar atsisakyti pripažinti ir vykdyti užsienio arbitražinio teismo sprendimą teismas gali remdamasis įvairiais pagrindais⁵, tarp kurių vienas iš svarbiausių yra ginčo nearbitruotinumai.

Jeigu arbitruotinumai problema bus iškelta nacionaliniame teisme dar prieš prasidedant arbitražiniam nagrinėjimui, procesas arbitraže gali būti sustabdytas, o arbitrai gali ir nebepriimti sprendimo. Jeigu sprendimas jau priimtas, tuomet arbitrų pastangos gali pasirodyti bevaisės, teismui nutarus, kad ginčas nearbitruotinas net jei ir arbitraže priimtas sprendimas savo turiniu būtų pagrįstas ir sąžiningas⁶.

Ne mažiau svarbu pažymėti, jog neretai pasitaikančios ribotos ar neaiškios arbitruotinumai institutą reglamentuojančios valstybių teisės normos gali sąlygoti neapibrėžtas arbitrų jurisdikcijos ribas, kuomet šalys negali būti tikros ar jų ginčas gali būti sprendžiamas arbitraže, o arbitrai savo ruožtu gali suklysti nustatydami savo jurisdikciją. Tokia praktika gali gerokai sumenkinti pasitikėjimą arbitražiniu procesu.

Arbitruotinių ginčų sferos plėtimosi ar siaurėjimo dėsningumų nustatymas yra aktualus kiekvienos šiuolaikinės valstybės visuomenei, tiek verslo, tiek ir jurisprudencijos lygmenyse. Žinant situaciją kitose valstybėse yra lengviau įvertinti nacionalinės teisės reglamentavimo ypatumus bei nustatyti galimus trūkumus, kas leistų formuluoti siūlymus patobulinimui.

Autoriui nepavyko surasti išsamių arbitruotinumai problematiką ir tendencijas Lietuvoje nagrinėjančių darbų, nors apie tai kartais užsimenama arbitražo klausimus nagrinėjančiuose moksliniuose straipsniuose ar skiriama dėmesio mokslinėje – mokojoje literatūroje. Dėl detalios arbitruotinumai problematikos bei tendencijų analizės trūkumo darbas svarbus ir kaip susisteminta apžvalga.

Magistro darbe bus siekiama visapusiškai apžvelgti arbitruotinumai sąvoką, koncepciją, rūšis, arbitruotinumai santykį su viešąja tvarka bei atlikti detalią daugiausia probleminių

³ Status 1958 – Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_status.html [2008-12-01]

⁴ Lietuvos respublikos Seimo nutarimas „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“. Valstybės žinios 1995. Nr. 10–208.

⁵ Arbitražinio susitarimo gali nepripažinti jei: 1) jis nėra rašytinis; 2) ginčas negali būti arbitražinio nagrinėjimo dalyku; 3) susitarimas yra negaliojantis ar niekinis, praradęs reikšmę arba jo nebeįmanoma įvykdyti (1958 Niujorko konvencija (II (1,2 ir 3) str.). Susitarimo nepripažinimas dėl šalių neveiksmumo ar dėl negaliojimo pagal taikomą teisę (1958 Niujorko konvencija (V(1)(a) str.) gali apsunkinti ir sprendimo vykdymą, jau pasibaigus procesui. Mikelėnas V., Dominas. G. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. 121 – 123 P.

⁶ Bennett S. C. The Developing American Approach to Arbitrability. Dispute Resolution Journal, 2003. P. 10.

klausimų keliančių (ar potencialiai galinčių kelti) ginčų rūšių analizę. Atskiros ginčų rūšys (su bankrotu, intelektine nuosavybe, konkurencine teise susiję ginčai bei ginčai kylantys iš vartojimo sutarčių ar darbo teisinių santykių) atrinktos pagal Lietuvos respublikos komercinio arbitražo įstatyme⁷ suformuluotus arbitruotinumo apribojimus, siekiant palyginti Lietuvos ir gilesnes teises tradicijas šiuo klausimu turinčių užsienio valstybių (JAV, Prancūzijos, Vokietijos, Italijos ir kitų) tų pačių sričių reglamentavimą. Atliekant lyginamąją analizę bus siekiama palyginti ne tik įstatyminio reguliavimo ypatumus, tačiau ir teismų praktiką, bei teisės mokslininkų argumentus.

Rašant, be 1958 m. Niujorko konvencijos nuostatų, valstybių nacionalinių teisės aktų bei teismų praktikos daugiausia remiamasi aktualia mokslinė literatūra, kuri padeda tiek gilinantį į teorinius klausimus, tiek ir pasitarnauja kaip apibendrinta užsienio valstybių teisės nuostatų bei teismų sprendimų apžvalga. Kaip vienus iš pagrindinių šaltinių galima išskirti autorių kolektyvo (Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A.) knygą *Comparative Law of International Arbitration* bei Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. parašytą darbą *Comparative International Arbitration*. Atskiroms ginčų rūšims nagrinėti pasitelkiami ir kiek įmanoma aktualesni moksliniai straipsniai.

Darbe be minėto lyginamojo, siekiant suformuluoti išvadas naudojami ir sisteminės analizės, apibendrinimo bei loginis metodai. Apžvelgiant arbitruotinumo koncepcijos raidą doktrinoje bei teismų praktikoje naudojamas istorinis bei istorinis lyginamasis metodai. Aiškinant įstatymo leidėjo valią pasitelkiamas teleologinis metodas. Atliekant teisės aktų bei praktikos apžvalgą bei analizę svarbus ir tiriamasis metodas.

⁷ Lietuvos respublikos komercinio arbitražo įstatymas. Valstybės žinios 1996, Nr. 39-961.

ARBITRUOTINUMO SĄVOKA IR KONCEPCIJOS

Tarptautiniai šaltiniai arbitruotinumą testą apibrėžia kaip patikrinimą ar ginčo objektas galėjo būti arbitražinio nagrinėjimo dalykas pagal valstybės, kurios teismas tikrina susitarimo ar sprendimo teisėtumo, galiojimo ar įvykdymo klausimus, įstatymus⁸. Dažnai valstybių įstatymuose šiuo klausimu yra detalizuojami ginčų, kurie negalimi nagrinėti arbitražu, sąrašai⁹. Tuo tarpu doktrinoje šis klausimas gali būti suprantamas plačiau ir įvariau. Pačiu primityviausiu požiūriu, tam tikri ginčai paprasčiausiai negali būti arbitruotini dėl savo pobūdžio ar sandaros specifiškumo¹⁰. Kaip vieną iš pavyzdžių būtų galima paminėti grupinius ieškinius (angl. *class action*), kurių galimybės būti nagrinėjamiems arbitraže gana menkos, nes arbitražinis susitarimas bendriausia prasme – sutartis tarp šalių, o grupinio ieškinio šalys gali neapimti visų ginčo šalių, todėl nedalyvaujantys ieškinio teikime negali būti traktuojami kaip sutariantys dėl ginčo nagrinėjimo tokiu būdu. Juo labiau, kad ir oponuojanti ginčo šalis sudarydama arbitražinius susitarimus su atskirais subjektais siekė ginčus spręsti su kiekvienu atskirai, o ne su visais vienu kartu¹¹.

Alan Redfern savo knygoje¹² teigia, jog negalimumas (angl. *incapability*) nagrinėti ginčo, galėtų būti tiksliau pavadintas neleistinumu (angl. *not permitted*) nagrinėti arbitražu, kadangi šalys nearbitruotinių ginčų kategorijas nustato remdamosi nacionalinės viešosios teisės (angl. *public policy*) bei imperatyvių teisės aktų nuostatų (angl. *mandatory rules*) doktrina, kuri tam tikroms ginčų kategorijoms spręsti siekia panaudoti valstybės sukurtą teismų sistemą. Tai nereiškia, jog yra abejojama arbitrų ar arbitražo pajėgumu išspręsti ginčą, tiesiog ginčo dalykas laikomas pernelyg subtiliu ir svarbiu, kad būtų galima jį spręsti arbitražo būdu. Kiti autoriai pažymi, jog arbitruotinumą gali būti suprantamas ir kaip sutarčių laisvės bei valstybės jurisdikcijos spręsti ginčus kaktomuša, nes nepaisant to kad sutarčių laisvė suteikia šalims daug laisvės susitariant dėl ginčų nagrinėjimo būdų, visuomet

⁸ 1958 Niujorko konvencija (V(2)(a) str.); UNICITRAL Model Law on International Commercial arbitration (36(1)(b)(i) str.) (As adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on 21 June 1985, and as amended by the United Nations Commission on International Trade Law on 7 July 2006).

⁹ Lietuvos respublikos komercinio arbitražo įstatymo 11 str. 1 d. nurodyta, jog „Arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš konstitucinių, darbo, šeimos, administracinių teisinių santykių, taip pat ginčai, susiję su konkurencija, patentais, prekių ir paslaugų ženklais, bankrotu, bei ginčai, kylantys iš vartojimo sutarčių.“

¹⁰ Bennett S. C. Arbitration. ALM Publishing, 2002. P. 61.

¹¹ Jeydel R. Consolidation, Joinder and Class Actions. Dispute Resolution vol. 57, nr. 4, 2002. P. 24 – 25.

¹² Redfern A., Hunter M. Law and Practice of International Commercial Arbitration. Sweet & Maxwell, 2004. P. 19.

egzistuoja valstybės suformuluota pareiga tam tikras ginčų kategorijas privalomai spręsti teismuose¹³.

Apibendrinant, arbitruotinumai yra ginčo santykio savybių, kurioms esant įstatymai nedraudžia spręsti ginčo arbitražu visuma. Nearbitruotini ginčai priklauso išimtinai nacionalinių teismų jurisdikcijai ir jų nagrinėjimas arbitražinio proceso tvarka griežtai draudžiamas¹⁴.

Analizuojant arbitruotinumai ribojimo doktrinos atsiradimo priežastis bei siekiant jas susistemizuoti galima apžvelgti keletą teismų praktikoje svariausiais laikomų faktorių¹⁵. Visuomeninių vertybių kriterijus, kuriuos apsaugoti ir yra sukurta teismų sistema, arbitražo procedūrų specifika ir tam tikras jos neišsamumas bei nevisapusiškumas lyginant su procesu teisme taip pat prisideda prie abejonių ar tai tinkamas būdas spręsti visuomeniškai opius klausimus. Šiuo atveju ir tam tikri arbitražo privalumai gali tapti trūkumais¹⁶. Galų gale tik teismo proceso metu įmanoma garantuoti, jog silpnesnioji konflikto šalis tinkamai pasinaudos teisės aktų suteikiamomis privilegijomis bei nebus užgožiama dominuojančio oponento.

Kaip ir daugelis teisinių kategorijų arbitruotinumai gali būti skirtingai apibrėžiamas ir suprantamas pagal skirtingų valstybių teisinės sistemas. Viena iš žinomiausių - amerikietiškoji arbitruotinumai koncepcija, kurią panagrinėsime šiek tiek plačiau.

Amerikietiška doktrina arbitruotinumai klausimą suvokia plačiai, į sudėtį įtraukdama ir su arbitražinio susitarimo tinkamumu susijusius klausimus¹⁷:

- 1) ar tarp šalių yra susitarimas ginčą spręsti arbitražu;
- 2) ar sudarytas susitarimas atitinka formai keliamus reikalavimus;
- 3) ar ginčas patenka į arbitražiniu susitarimu nustatytų ginčų tarpą;
- 4) ar susitarimas galiojantis (ar tarp šalių nebuvo panaudota apgaulė ir pan.);
- 5) ar ginčo dalykas nepriklauso išimtinai teismų jurisdikcijai ir gali būti sprendžiamas arbitraže.

¹³ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. Kluwer Law International, 2004. P. 187.

¹⁴ Mikelėnas V., Dominas. G. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 129.

¹⁵ Born G. International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 2001.

¹⁶ Proceso greitumas pasiekiamas aukojant tam tikras teismo procesui įprastas procedūras., patyrusio ginčo klausimu arbitro poreikis kartais verčia rinktis viešosios tvarkos doktrinoje neypatingai kompetentingo asmens pasirinkimą ir pan.

¹⁷ Brunet E. J., Speidel R. E., Sternlight J. E., Ware S. H. Arbitration Law in America: A Critical Assessment. Cambridge University Press, 2006. P. 34.

Tokią arbitruotinumą doktriną įvedė ir naudoja Jungtinių Amerikos valstijų Aukščiausiasis teismas (angl. *Supreme Court*). Pasitaiko nuomonių, jog šis teismas sąvoką vartoja netinkamai ir pernelyg išplėstai, kadangi be objektyviojo (ar ginčas gali būti nagrinėjamas arbitraže), ir subjektyviojo arbitruotinumą (kuris suvokiamas kaip šalių galėjimą sudaryti arbitražinį susitarimą) teismas dar vertina ir ar susitarimas atitinka jam keliamus specialius reikalavimus¹⁸. Tuo tarpu kontinentinėje Europoje arbitruotinumą klausimu laikomas tik su valstybiniu reguliavimu susijęs ribojimas, visus su arbitražinio susitarimo ar išlygos susijusius klausimus atibojant į kitą grupę¹⁹.

Kalbant apie specialiuosius JAV teisės aktus, arbitruotinumą reglamentuojamas tik Federaliniame arbitražo akte (angl. *Federal Arbitration Act - FAA*)²⁰. Kadangi teisės aktai šį klausimą reglamentuoja neišsamiai, savo doktrinoje aiškinimą atliko JAV Aukščiausiasis teismas, tačiau ankstyvosiose bylose jis atsargiai vertino arbitrų galimybę pasisakyti svarbiais ir su viešąja tvarka kiek labiau susijusiais klausimais²¹. Vėlesnėse bylose teismas gana stipriai pakeitė savo aiškinimus į palankesnius arbitruotinumui, taip panaikindamas vis daugiau užkardų. Viena pirmųjų iš tokių bylų buvo 1974 m. *Scherk v. Alberto-Culver Co.* Teismas pažymėjo, jog svarbi bylos aplinkybė yra tai, kad viena iš šalių yra užsienio pilietis. Todėl tokiems atvejams turi būti taikomi kitokie standartai nei vidaus ginčams. Tokiose bylose, dėl tarptautinės prekybos svarbos, teismai turėtų ignoruoti tam tikrus viešosios tvarkos reikalavimus²². Cituojant teismo sprendimą:

„<...> jei mes pripažintumėme, jog toks arbitražinis susitarimas yra negaliojantis <...> mes sukurtume labai ribotą taisyklę, kad visi ginčai turi būti sprendžiami pagal mūsų teisę, mūsų teismuose <...> Mes negalime sau leisti tarptautinės prekybos ir komercijos santykiuose kylančių ginčų spręsti išskirtinai pagal mūsų taisykles, sukurtas mūsų valdžios ir šią funkciją pavedant mūsų teismų sistemai.“²³

Vėlesnėje 1985 m. *Mitsubishi Motors Corp v. Soler Chrysler-Plymouth, Inc.*²⁴ byloje JAV Aukščiausiasis teismas dar labiau praplėtė savo byloje *Scherk v. Alberto-Culver Co.*

¹⁸ Baron P. M., Liniger S. A Second Look at Arbitrability: Approaches to Arbitration in the United States, Switzerland and Germany. *Arbitration International*, Vol. 19, No. 1. P. 28.

¹⁹ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 282.

²⁰ FAA yra Jungtinių valstijų kodekso (angl. United States Code) dalis, apie išimtis iš arbitruotinumą kalbama 9 knygos, pirmo skyriaus 1 ir 2 dalyse.

²¹ Born G. *International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2001. P. 29.

²² *Cit. op.* P. 30.

²³ *Scherk v. Alberto-Culver Co.* 417 U.S. 506 (1974).

²⁴ *Mitsubishi Motors Corp. V. Soler Chrysler-Plymouth, Inc.*, 473 U.S. 614 (1985).

sukurta doktrina. Iki tol buvo laikomasi nuomonės, jog kiekviena šalis ir jos teismų sistema turi pareigą užtikrinti valstybinės svarbos su viešąja tvarka susijusių klausimų nagrinėjimą teismuose vengiant, kad jie būtų sprendžiami privačių arbitrų už uždarytų durų²⁵. Tuo tarpu *Mitsubishi Motors Corp v. Soler Chrysler-Plymouth, Inc.* teismas išaiškino, kad valstybių tarpusavio pripažinimo ir mandagumo reikalavimai, pagarba užsienio ir tarpvalstybinių arbitražinių teismų kompetencijai bei būtinumas užtikrinti tarptautinės prekybos tinkle kylančių ginčų sprendimų aiškumą lemia, kad nacionaliniai teismai tam tikrais atvejais gali pripažinti iš santykio su užsienio elementu kylančio ginčo išsprendimą arbitražu. Ginčo sudėtingumas savaime irgi negali būti tinkama priežastis pripažinti ginčą nearbitruotinu. Toks aiškinimas teisėtas nepaisant to, kad identiško teisinio ginčo atveju, tačiau šalims esant nacionaliniams subjektams teismo sprendimas būtų priešingas.

Turint omenyje šiuos aspektus, JAV teismų nuomone, suteikdami daugiau laisvės arbitrams jie patys nebus eliminuoti iš ginčų sprendimų tinkamumo kontrolės, kurią galės atlikti nagrinėjant arbitražinio sprendimo pripažinimo klausimus. Sprendžiant dėl arbitražinio sprendimo pripažinimo, teismai turi teisę patikrinti ar svarbūs viešajai tvarkai klausimai buvo arbitrų išspręsti tinkamai. Toks JAV Aukščiausiojo teismo požiūris vadinamas „antro žvilgsnio“ doktrina (angl. *second look doctrine*). Antrojo žvilgsnio doktrina sukelia nemažai diskusijų ir prieštaravimų tarp kurių galima išskirti kelis svarbiausius²⁶. Visų pirma yra teigiama, jog savo doktrinoje JAV Aukščiausiasis teismas sudarė prielaidą arbitrų priimtų sprendimo peržiūrėjimui iš esmės. Taip teigiančių teisininkų nuomone tai tarsi žingsnis atgal, turint omenyje visas modernios arbitražo teisės valstybių pastangas apriboti teismų galimybę peržiūrėti ir keisti arbitrų sprendimus. Ne mažiau svarbus tokios doktrinos padarinys yra tai, kad sprendami ginčą arbitrai bus priversti nekreipti dėmesio į šalių pasirinktą teisę, o rinktis nacionalinę tos šalies, kurioje bus siekiama sprendimą pripažinti, kadangi kitu atveju tai gali baigtis teismo įsikišimu. Tačiau jei arbitrai taikys kitą teisę, jie gali pažeisti pirminius šalių interesus, nagrinėdami ginčą pagal teisę, kurios šalys siekė išvengti²⁷. Tuo tarpu kiti teisės mokslininkai²⁸ teigia, jog toks JAV aukščiausiojo teismo išvadų įvertinimas yra netinkamas. Jų teigimu trūksta duomenų, kad būtų galima teigti, jog teismas iš tiesų pasisakė už arbitrų sprendimų peržiūrėjimą iš esmės, o ne už 1958 m. Niujorko konvencijoje numatytą arbitrų

²⁵ Baron P. M., Liniger S. A Second Look at Arbitrability: Approaches to Arbitration in the United States, Switzerland and Germany. *Arbitration International*, Vol. 19, No. 1. P. 30.

²⁶ *Ibid.*, p. 31.

²⁷ Werner J. A Swiss Comment on Mitsubishi. *Journal of International Arbitration*, 1986. P. 83.

²⁸ Landot Ph. *Modernised EC Competition Law in International Arbitration*. Kluwer Law International, 2006. P. 98.

sprendimo patikrinimo viešosios tvarkos atžvilgiu procedūrų taikymą. Taip pat teigiama, jog konvencijos nuostatos turėtų būti vertinamos kaip suteikiančios tam tikrą veiksmų laisvę valstybėms narėms nusistatyti kaip jos atliks arbitražo sprendimo atitikimo viešosios tvarkos reikalavimams procedūrą.

Daugumoje valstybių ginčai dėl peržiūrėjimo apimties nekyla, jį suprantant siaurai pagal 1958 m. Niujorko konvenciją. Lietuvoje teismai ne kartą savo praktikoje pažymėjo²⁹, jog vienos valstybės arbitražo sprendimas gali būti pripažįstamas kitoje valstybėje iš naujo nenagrinėjant bylos iš esmės. Sprendimą pripažįstančios valstybės teismas neturi tikrinti kitos valstybės arbitražinio teismo įsiteisėjusio sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo, o tik turi apsiriboti įstatyme numatytų atsisakymo pripažinti užsienio arbitražo sprendimą pagrindų egzistavimo ar nebuvimo patikrinimu. Pagal Komercinio arbitražo įstatymo 40 str. 1 d. prasmę pripažinti ar vykdyti arbitražinio teismo sprendimą Lietuvos Respublikoje gali būti atsisakyta Niujorko konvencijos 5 str. numatytais pagrindais.

Kita vertus, reikėtų pabrėžti, jog „antro žvilgsnio“ doktrina, nors ir kelia tam tikrų abejonių ir neaiškumų, daug prisidėjo prie spartaus arbitrų kompetencijos spręsti vis naujas ginčų kategorijas išsiplėtimo. Žinant, kad net ir arbitrams netinkamai pasisakius dėl viešajai tvarkai aktualių klausimų teismai vis dar galės apsaugoti visuomenei svarbias vertybes, leidžia gerokai praplėsti arbitrų kompetenciją net ir tų ginčų kategorijose, kurios, vargu ar praeityje buvo vertinamos kaip įmanomos būti nagrinėjamos privačių subjektų. Nors, kaip kritikai pabrėžia, tokia sistema turi tam tikrų ydų, jos buvimas leido JAV tapti vienu iš šiuolaikiškiausių ir palankiausių arbitražui valstybių viso pasaulio mastu. Šiame kontekste vertėtų pabrėžti JAV Aukščiausiojo teismo nutartį byloje *Moses H. Cone*³⁰, kurioje buvo suformuota palanki arbitruotinumui prezumpcija, kadangi teismas išaiškino, jog FAA nuostatos įtvirtina taisyklę, pagal kurią kilus klausimui ar tam tikras ginčas gali būti sprendžiamas arbitraže, jis turi būti sprendžiamas arbitražo naudai.³¹

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje AB "Kolmex" v. Lietuvos-Rusijos bendroji įmonė UAB "Danis, Nr. 3K-3 1999, kat. 43; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gegužės 31d. nutartis civilinėje byloje AB "Juželektromaš" v. Įmonė "Kruna", Nr. 3K-4 1999, kat. 43.

³⁰ *Moses H. Cone Memorial Hospital v. Mercurry Constr. Corp.* 460, U.S. 1 (1983).

³¹ Rubino-Sammartano M. *International Arbitration Law and Practice*. Kluwer Law International, 2001. P. 176.

ARBITRUOTINUMO RŪŠYS

Apžvelgiant JAV egzistuojančią arbitruotinumą jau buvo užsiminta, jog egzistuoja tam tikros arbitruotinumų rūšys. Pagal tai ar reikalavimai taikomi arbitražinę išlygą sudarančioms šalims, ar analizuojamas ginčo turinio leistinumas nagrinėti arbitražu yra skiriamas subjektyvusis ir objektyvusis arbitruotinumai.

Subjektyvusis arbitruotinumai

Subjektyvusis arbitruotinumai arba kitaip arbitruotinumai *ratione personae* analizuojami ar konkretūs fiziniai ir juridiniai asmenys, kitokie valstybiniai subjektai yra laikomi tinkamais susitarti dėl ginčų sprendimo arbitraže. Dažniausiai šis klausimas iškyla, kai kalbame apie valstybes, vietinės valdžios subjektus ar kitokius viešuosius subjektus³². Pradžioje bus analizuojamas subjektyviojo arbitruotinumai aspektai kalbant apie atvejus kai ginčai kyla valstybės viduje, nesant užsienio elemento, o vėliau bus koncentruojamasi apie subjektyviojo arbitruotinumai ypatumus tarptautinių susitarimų atžvilgiu.

Prancūzijos Civilinis kodeksas (2060 straipsnis) reglamentuoja, jog valstybės įsteigti dariniai bei kiti valdžios subjektai negali nagrinėti ginčų arbitraže. Ši nuostata eliminuoja minėtus subjektus iš arbitražinio nagrinėjimo nacionalinėje plotmėje (valstybės viduje, tarp nacionalinių subjektų kilusių ginčų atveju). Panaši formuluotė vidiniams ginčams ilgai egzistavo ir Belgijoje, tačiau 1998 metais ji buvo panaikinta, priimant įstatymą, kuris suteikė valstybiniam subjektams sudarinėti arbitražinius susitarimus, jeigu jie kyla iš sutarties rengimo ar vykdymo³³.

Esama ir tokių valstybių, kur valdžios subjektams prieš sudarant arbitražinį susitarimą būtina gauti tam tikrų institucijų patvirtinimą. Pavyzdžiui Irane, valstybiniam subjektams norint sudaryti susitarimą dėl vidinių ginčų kylančių iš valstybinės nuosavybės perdavimo nagrinėti arbitrams, turi būti gautas vyriausybės pritarimas, o parlamentas apie tai informuojamas. Dėl tam tikrų svarbių vidinių klausimų arbitruotinumai turi būti gautas ir parlamento sutikimas³⁴.

³²Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P 314.

³³ *Ibid.*, p. 314.

³⁴ *Ibid.*, p. 315.

Reikėtų paminėti, jog tarp autorių vyksta diskusija ar valstybės sau ir savo organams sukurti ribojimai sudaryti arbitražinį susitarimą yra veiksnio ribojimas ar tai vis tik turėtų būti suprantama kaip subjektyvusis arbitruotinumumas. Nuosekliau atrodo autoriai teigiančių, kad taip besielgiančios valstybės apriboja savo subjektyvųjį arbitruotinumą, nuomonė. Teoriškai jos bet kada gali išleisti naują teisės aktą, kuriuo būtų panaikintas ankstesniame teisės akte esantis reguliavimas, todėl tai nesutampa su veiksnio ribojimo koncepcija (pavyzdžiui, kai veiksnumas ribojamas psichiškai neįgaliems žmonėms, jei jų būklė nepasikeičia, jie pilno veiksnio neįgis)³⁵.

Esama valstybių, kuriose įstatymų leidžiamosios valdžios subjektai nesiginčia dėl šio klausimo, o tiesiog sujungia abi minėtas koncepcijas. Viena iš tokių valstybių – Šveicarija, kuri nuostatas tiek apie subjektyvųjį arbitruotinumą, tiek apie veiksnumą patalpino toje pačioje įstatymo dalyje³⁶.

Apibendrinant būtų galima pabrėžti, kad praktikai svarbu, jog esama tokių valstybes ar valstybinius subjektus ribojančių nuostatų ir kad jos taikomos pagal nusibrėžtas taisykles. Atitinkamai subjektai sudarantys sutartis su minėtais specifiniais kontrahentais turėtų tai žinoti ir atsargiai apsvarstyti galimybę sudaryti arbitražinę išlygą³⁷.

Kalbant apie indėlį formuojant subjektyviojo arbitruotinumumo taisykles tarptautinių ginčų sprendimams arbitraže, būtina pabrėžti Prancūzijos teismų doktrinos nuopelnus³⁸. Ilgą laiką, remiantis nacionalinės teisės įstatymais draudžiančiais valstybei bei kitokiems vešiesiems dariniams sudaryti arbitražinį susitarimus, Prancūzijoje jie buvo eliminuojami ir iš galimybės dalyvauti nagrinėjant jų ginčą tarptautiniame arbitraže. Reikalai pradėjo keistis 1957 m. Paryžiaus apeliaciniam teismui priėmus sprendimą *Myrtoon Steamship* byloje³⁹. Joje teismas pažymėjo, kad nacionalinėje teisėje taikomi apribojimai, draudžiantys valstybei ginčus išspręsti arbitraže, yra taikomi tik valstybės viduje sudaromoms sutartims, o ne tarptautiniams susitarimams. Pagrįsdamas savo argumentus, teismas nurodė, kad Prancūzijos civiliniame kodekse esantys ribojimai negali būti laikomi tarptautinės viešosios tvarkos dalimi. Po šio sprendimo ėjusi teismų praktika atverdavo dar platesnes galimybes valstybės

³⁵ Redfern A., Hunter M. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2004 P. 147.

³⁶ *Ibid.*, p. 148.

³⁷ *Ibid.*, p. 148.

³⁸ Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P. 318.

³⁹ CA Paris, Apr. 10, 1957, *Myrtoon Steamship v Ministre de la Marine Marchande*.

subjektams nagrinėti ginčą tarptautiniame arbitraže. 1991 m. Gatoil byloje⁴⁰ dėl arbitražo sprendimo nugincijimo Paryžiaus apeliacinis teismas praplėtė subjektų ratą, remdamasis savo teise pripažinti arbitražinį susitarimą galiojančiu net jei viena iš šalių buvo užsienio valstybės įsteigta kompanija, kurios nacionalinė teisė reikalavo prieš sudarant arbitražinį susitarimą gauti kompetentingų valdžios organų sutikimą, o jis nebuvo gautas. Teismas pažymėjo, kad šiuo atveju taikyti tokio sutikimo negavimą kaip pagrindą pripažinti arbitražinį susitarimą negaliojančiu negali nei viena iš šalių, kadangi tokie argumentai nėra aktualūs tarptautinei viešajai tvarkai⁴¹.

1994 m. byloje *Tunisian Ministry of Industry v. Bec Freres*⁴² teismas gana aiškiai išdėstė taisyklę, kad teisė valstybės valdžios organams apriboti valstybiniais subjektams galimybę sudaryti arbitražinius susitarimus yra efektyvi tik vidaus ginčiuose. Taigi tai nėra tarptautinės viešosios tvarkos dalykas, todėl sutartis tarptautinį ginčą spręsti arbitražu (jei viena iš šalių valstybė ar jos subjektas) galios jeigu bus išpildyti du reikalavimai: būtinumas įrodyti, kad sutartis iš tiesų tarptautinė ir kad ji sudaryta tarptautinės komercijos srityje.

Minėtais teisiniais procesais ir jų rezultatais Prancūzijos teisės sistema pasiekė, kad ši taisyklė tapo gerai žinoma ir taikoma ir daugelyje kitų pasaulio valstybių. Tokių arba panašų šio klausimo reglamentavimą galima sutikti Graikijoje, Anglijoje, Tunise, Alžyre, Libane, Egipte ir Šveicarijoje⁴³.

Komercinio arbitražo įstatymo 11 str. 2 d. įtvirtinta, jog arbitražu draudžiama spręsti ginčą, jeigu viena iš šalių yra valstybės ar savivaldybės įmonė, taip pat valstybės ar savivaldybės įstaiga ar organizacija, išskyrus Lietuvos banką, jeigu tokiam susitarimui nebuvo gautas išankstinis šios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo sutikimas. Įstatymo 11 str. 3 d. suteikia išimtį Lietuvos Respublikos Vyriausybei ar jos įgaliotai valstybės institucijai, kurios bendra tvarka gali sudaryti arbitražinį susitarimą dėl ginčų, susijusių su Vyriausybės ar jos įgaliotos valstybės institucijos sudarytomis komercinėmis ir ūkinėmis sutartimis. Taigi matome, kad Lietuvoje egzistuoja išankstinių leidimų sistema, išskyrus tam tikrus subjektus, kuriems tokie leidimai numatyti įstatyme. Esama ir su subjektyviuoju valstybinių subjektų arbitruotinumumu susijusios teismų praktikos.

⁴⁰ CA Paris, Dec. 17, 1991, *Gatoil v. NATIONAL Iranian Oil Co.*

⁴¹ Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P. 321.

⁴² CA Paris, Feb. 24. 1994, *Ministere Tunisien de l'Équipement v Bec Freres.*

⁴³ *Cit. op.* 41, p. 323, 324.

Lietuvos Aukščiausiajam teismui (toliau – LAT) sprendžiant bylą dėl užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo „Svenska Petroleum Exploration AB“ v. Lietuvos Respublikos vyriausybė⁴⁴, jos nagrinėjimas buvo du kartus sustabdytas. Pirmą kartą – teismams pripažinus, kad būtina sustabdyti civilinę bylą dėl arbitražinio teismo sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti iki Klaipėdos apygardos teisme bus išnagrinėta civilinė byla pagal ieškovo AB “Geonafta” ieškinį atsakovui Svenska Petroleum Exploration AB dėl 1993 m. balandžio 28 d. steigimo sutarties pripažinimo negaliojančia. Šiai bylai⁴⁵ pasiekus aukščiausiajį teismą ieškovas pateikė prašymą dėl atsisakymo nuo ieškinio ir kasacinio skundo. Kadangi vyriausybė ginčijo ginčijamos sutarties galiojimą jos atžvilgiu, nagrinėdamas atsisakymą nuo ieškinio teismas pasisakė ir dėl Vyriausybės teisinio statuso:

„<...> Vyriausybės teisinis statusas 1993 m. balandžio 28 d. sutartyje yra nustatytas Tarptautinio arbitražo teismo Kopenhagoje 2001 m. gruodžio 21 d. preliminariu sprendimu, kuriame buvo nagrinėjami tik Vyriausybės prieštaravimai dėl jurisdikcijos. Sprendimu vienbalsiai buvo nuspręsta, kad arbitražo teismas turi jurisdikciją nagrinėti ginčą dėl atsakovo - Vyriausybės. Šis sprendimas buvo priimtas taikant Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatas, o šio sprendimo dėl jo panaikinimo Vyriausybė neapskundė teismo tvarka Danijos Karalystėje. Pagal ginčų nagrinėjimo arbitraže doktriną jeigu šalis neskundžia preliminarus sprendimo, priimto jurisdikcijos klausimu, ir toliau dalyvauja arbitražo procese, pripažįstama, kad ji atsisako teisės į prieštaravimą dėl arbitražinio teismo jurisdikcijos ir vėliau šis klausimas negali būti keliamas. Vyriausybė dalyvavo tolimesniame ginčo nagrinėjimo procese, kai buvo priimtas Tarptautinio arbitražo teismo 2003 m. spalio 30 d. sprendimas, kuriame pagal Lietuvos įstatymus buvo aiškinama 1993 m. balandžio 28 d. sutartis ir Vyriausybei nustatyta pinigine prievolė. Vyriausybė 2004 m. vasario 11 d. nutarimu Nr. 154 nutarė nesiekti Tarptautinio arbitražo teismo 2003 m. spalio 30 d. sprendimo panaikinimo teismo tvarka Danijos Karalystėje.“

Taigi, Vyriausybė buvo pripažinta tinkamu arbitražinės išlygos bei arbitražinio ginčo nagrinėjimo subjektu. Po nutarties minėtoje byloje priėmimo, AB „Geonafta“ bei AB „Svenska Petroleum Exploration“ vėl kreipėsi į Apeliacinį teismą, dėl arbitražo sprendimo pripažinimo, tačiau šio teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. gegužės 6 d. nutartimi patenkino atsakovo Lietuvos Respublikos Vyriausybės prašymą ir civilinės bylos

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje „Svenska Petroleum Exploration AB“ v. Lietuvos Respublikos vyriausybė, Nr. 3K-7-268/2005, kat. 130.3.1.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje AB „Geonafta“ v. Svenska Petroleum Exploration, Nr. 3K-7-158/2007, kat. 106.5; 118.4.

nagrinėjimą sustabdė iki Kretingos rajono apylinkės teisme bus išnagrinėta civilinė byla pagal ieškovo ieškinį atsakovams „Svenska Petroleum Exploration“ AB, UAB „Genčių nafta“ ir AB „Geonafta“ dėl kai kurių 1993 m. balandžio 28 d. Steigimo sutarties straipsnių pripažinimo negaliojančiais, o LAT šią nutartį paliko nepakeistą⁴⁶.

AB „Geonafta“ ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė galiausiai sutiko vykdyti Danijos arbitražo teismo sprendimą ir tarp šalių sudaryta taikos sutartis baigė šį užsitęsusių ginčą⁴⁷.

Objektyvusis arbitruotinumumas

Objektyvus arbitruotinumumas dar vadinamas arbitruotinumumu *ratione materiae*. Ši arbitruotinumumo rūšis apima ginčo dalykui (angl. *subject matter*) taikomus apribojimus⁴⁸. Objektyvusis arbitruotinumumas yra daug dažniau sutinkama arbitruotinumumo rūšis, tad kartais sutapatinama su pačiu arbitruotinumumu, ypač mokslininkų nepripažįstančių subjektyviojo arbitruotinumumo.

Pagal tai, koku kriterijumi remiantis nustatomas objektyviojo arbitruotinumumo turinys galime spręsti apie valstybės priešišumą ar palankumą ginčų nagrinėjimui arbitraže. Istoriskai, arbitražas kaip ir kiti alternatyvūs ginčų sprendimo būdai gana sunkiai skynėsi kelią į pripažinimą bei pasitikėjimą tiek žmonių, tiek ir valstybės akyse. Visgi, pastaruoju metu šių priemonių pasitelkimas, ypač sprendžiant su tarptautine prekyba susijusius ginčus taip išpopuliarėjo ir paplito, kad tapo įprastu vis daugiau pritarimo ir pripažinimo sulaukiančiu institutu.

Viena vertus, kiekviena valstybė atsižvelgdama į savo politiką socialiniuose, ekonominiuose reikaluose bei politinį kursą, gali nustatyti ribas, kurias peržengę ginčai tampa nearbitruotiniais. Kita vertus, įstatymų leidžiamoji bei teisminės valdžios turėtų nepamiršti, kad nustatydami pernelyg didelius apribojimus arbitražui ir taip saugodami

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-510/2008, kat. 113.6.1.3.

⁴⁷ "Geonafta" atsiėmė skundą (straipsnis) 2007 06 26, Verslo žinios, Nr. 118. P.3 [Žiūrėta 2009-02-10]. Prieiga per internetą <<http://archyvas.vz.lt/news.php?id=734551&strid=1002&rs=0&ss=&y=2007%2006%2026>>; Teismas patvirtino Lietuvos ir „Svenska“ taikos sutartį 2008 11 18, Žiūrėta [2009-02-10]. Prieiga per internetą <http://www.marketnews.lt/naujiena/teismas_patvirtino_lietuvos_ir_svenska_taikos_sutarti>.

⁴⁸ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. Kluwer Law International, 2004. P. 188.

nacionalinius interesus, jie gali nebeišlaikyti balanso tarp šių ir viešųjų pasaulinių prekybos skatinimo bei tinkamo ginčų sprendimo interesų⁴⁹.

Apžvelgiant skirtingus metodus, kuriuos tam tikri autoriai išskiria kaip naudojamus valstybių įstatymų leidžiamųjų valdžių siekiant visuomeniškai jautrius bei su valstybės viešosios tvarkos koncepcija susijusius klausimus pašalinti iš arbitruotinų klausimų tarpo, galima išskirti tris iš jų⁵⁰:

1) Uždrausti arbitrams nagrinėti visus klausimus, kurie yra nors kiek susiję su viešąja tvarka. Toks požiūris yra grindžiamas argumentais, jog valstybei nepriimtina leisti privatiems arbitrams nagrinėti tam tikrų klausimų, kurie yra ypatingai jautrūs ir net tarptautinio elemento egzistavimas nepakankamas klausimui būti arbitruotinam (pvz. šeimos teisės klausimai). Šio metodo šalininkai jį taip pat teisina teigdami, jog sunku tikėtis, kad jautriais klausimais arbitrai sugebės pasiekti visuomenės požiūriu socialiai atsakingą ir tinkamą sprendimą. Tačiau šis argumentas demonstruoja tam tikrą priešišumą arbitražui, tad turėtų būti vertinamas atsargiai.

2) Metodas, kuriame iš klausimų nagrinėjamų arbitražu tarpo išbraukiami visi susitarimai pagal kuriuos bent viena iš šalių pažeidė viešosios tvarkos reikalavimus. Pavyzdžiui, šiuo pagrindu savo arbitruotinumą doktriną kuriančiose valstybėse būtų neleidžiama nagrinėti konkurencinės teisės klausimų, jei tarp šalių sudarytoje sutartyje, kuriai taikoma arbitražinė išlyga, būtų suformuluotos konkurencinės teisės taisyklės pažeidžiančios nuostatos. Šio metodo pasekėjai teigia, jog jų tikslas yra pašalinti tokius atvejus, kai arbitrai susirenka ginčą spręsti kitoje valstybėje, kurioje tokie susitarimai nelaikomi viešosios teisės pažeidimu, tad jei nebus pakankamai kritiškai įvertinti ir nubausti, o šalys savo ruožtu sutiks savanoriškai vykdyti arbitrų sprendimą, nesikreipdamos į teismą dėl jo pripažinimo ar nugincijimo. Šio metodo kritikai abejoja jo tinkamumu dėl aiškiai išreiškiamo nepasitikėjimo arbitražu, o jo įgyvendinimas praktikoje taip pat gana sudėtingas, kadangi nustatyti, kad tam tikras susitarimas ar veiksmai pažeidė viešosios tvarkos koncepciją yra sudėtinga, nes įsitraukiama į faktų ir teisinių aspektų vertinimą. Arbitruotinumą reglamentuojančių nuostatų tikslas yra nustatyti kas turi jurisdikciją spręsti kilusį ginčą. Jeigu šiam klausimui išspręsti bus reikalinga analizuoti ginčo esmę, ginčo sprendimas nebus paprastas, efektyvus ir greitas.

⁴⁹ Redfern A., Hunter M. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2004, P. 138.

⁵⁰ Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P. 332.

3) Dėl pirmųjų dviejų metodų trūkumų susiformavo trečiasis būdas, padedantis užtikrinti valstybės viešajai tvarkai aktualių klausimų apsaugą. Pagal šį metodą arbitrams leidžiama nagrinėti ginčą net jei ir pagrindinė sutartis galimai pažeidžia viešąją tvarką. Šiuo atveju, nacionaliniams teismams lieka galimybė peržiūrėti su viešąja tvarka susijusius klausimus jei šalys kreipiasi dėl arbitražinio sprendimo pripažinimo ar nugincijimo. Manoma, kad toks metodas skatina pasitikėjimą arbitrais. Tačiau net ir šis būdas objektyviajam arbitruotinumui nustatyti turi tam tikrų minusų. Kaip jau buvo minėta prie antrojo metodo, teoriškai įmanoma, kad arbitrams priėmus valstybių viešajai tvarkai prieštaraujantį sprendimą, šalys jį pripažins ir įvykdys savo noru. Tokiu atveju teismai nebūtų pajėgūs užtikrinti teisinės apsaugos *ex post*.

Nors kiekvienas iš įvardytų metodų turi stipriųjų ir silpnesnių pusių laikytina, jog trečiasis sudaro geriausią balansą. Jis atsižvelgia į arbitražo, kaip ginčų sprendimo būdu svarbą ir demonstruoja deramą pagarbą bei pasitikėjimą arbitrais. Nors oponentai ir teigia, jog jis tam tikrais atvejais negali tinkamai apsaugoti valstybinių viešosios tvarkos interesų, galima pažymėti, kad vargu ar ir pirmieji du, griežtesni ir labiau arbitražinę procedūrą kompromituojantys metodai visuomet užtikrina tinkamą apsaugą. Tam, kad neteisėti susitarimo niuansai būtų atskleisti, atskleidimas turi būti naudingas vienai iš šalių, teigiančiai, kad jis negalioja. O kadangi šaliai norinčiai tokio pareiškimo momentas (ar jį pareikšti tiesiogiai teismui ar pareikšti arbitrams, kurių sprendimą galima apskūsti prieš teismą) nesudaro esminio skirtumo, šį kontrargumentą galima atmesti⁵¹.

Analizuojant objektyvųjį arbitruotinumą ir jo nustatymo metodus, verta paanalizuoti kaip jis evoliucionavo valstybių teisinėje sąmonėje bei teismų doktrinoje. Kaip vieną iš būdingiausių pavyzdžių panagrinėkime Prancūziją.

Pradžioje tiek nacionalinėje plotmėje, tiek ir tarptautinių ginčų (ar turinčių tarptautinį elementą) atžvilgiu visi iš su viešąja tvarka susijusio susitarimo kylantys ginčai buvo eliminuojami iš arbitražo bei arbitrų kompetencijos. Ilgainiui vidaus ginčiuose nuo pirmojo metodo buvo pereita prie antrojo⁵². Šiame žingsnyje labai svarbus buvo Paryžiaus apeliacinio teismo išaiškinimai⁵³:

⁵¹ Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P. 333.

⁵² *Ibid.*, p. 334.

⁵³ CA Paris, Jun 15, 1956, Sigma v. Bezaud, and Totaliment v. Comptoir agricole du Pays Bas normand, Dalloz, Jur. 587, 588 (1957).

„<...> nors iš principo yra draudžiama perduoti arbitražui nagrinėti bet kokią ginčą susijusį su viešąja tvarka, ši taisyklė nereiškia ir niekada nereiškė, jog kiekvienas sandoris, kurį reglamentuoja taisyklės sukurtos saugant viešosios tvarkos interesus turi kiekvienu atveju būti eliminuotas iš galimybės būti nagrinėjamas arbitraže; arbitruotinumą taisyklė yra siauresnė ir pavers ginčo nagrinėjimą arbitraže negalimą tik tuo atveju, jei pagal pagrindinę sutartį yra neteisėta ir negaliojanti dėl to, kad pažeidžia viešosios tvarkos principus; reziumuojant <...> arbitražinė išlyga bus negaliojanti ne todėl, kad ginčas susijęs su viešąja tvarka, bet todėl, kad viešoji tvarka buvo pažeista pagal pagrindinį susitarimą.“

Kalbant apie tarptautinius ginčus, Prancūzijoje objektyviojo arbitruotinumą reguliavimo ir aiškinimo metodai keitėsi palaipsniui. Pradžioje vyravo pirmasis, vėliau buvo pereita prie antrojo, o galiausiai 1991 m. Paryžiaus apeliacinio teismo išaiškinimu Ganz byloje⁵⁴ teismas priėjo prie išvados, jog:

„<...> tarptautiniame arbitraže arbitrai <...> turi teisę pritaikyti tarptautinės viešosios tvarkos taisykles ir principus, kad galėtų nustatyti ir paskirti žalos atlyginimą, jeigu šios taisyklės ir principai buvo pažeisti, tačiau tokį sprendimą turi teisę peržiūrėti teismai <...> todėl, išskyrus tuos atvejus, kai ginčai yra nearbitruotini dėl to, kad jų dalykas yra griežtai atribotas nuo arbitrų kompetencijos ir kai pats arbitražinis susitarimas yra negaliojantis, arbitrai gali tarptautiniame arbitraže, atsižvelgdami į tarptautinės viešosios tvarkos reikalavimus, pripažinti neleistinai ir nubausti veiksmus, kurie yra prieštaraujantys geros valios principui tarp tarptautinės prekybos partnerių.“

Apibendrinant galima pasakyti, kad Prancūzijos teisinė sistema šiuo klausimu skiria dvi skirtingas situacijas: tos kurios pirmuoju metodu neleistinos arbitruoti dėl ypatingo klausimo jautrumo (skyrybos ir kiti šeimos teisiniai santykiai) ir kitas, kurias arbitrams leidžiama spręsti, tačiau kurios vertinant atitikimą fundamentaliems Prancūzijos viešosios tvarkos reikalavimams bus peržiūrėtos nacionalinių teismų sprendžiant dėl arbitražinio teismo sprendimo pripažinimo ar anuliavimo (pvz. konkurencinės teisės klausimai)⁵⁵.

Prancūzų profesorė Laurence Idot teigia, kad tokie nearbitruotinumą atvejai, kai arbitruotinumą nustatomas pirmuoju metodu, neleidžiant šalims susitarti dėl ypatingai jautrių viešajai tvarkai klausimų, o arbitrams jų nagrinėti turėtų būti vadinami *per se* nearbitruotinumą. Visgi kiti teisės mokslininkai prieštarauja tam sakydami, kad vyraujant

⁵⁴ CA Paris, Mar. 29, 1991, Ganz v. Societe Nationale des Chemins der Fer Tunisiems (SNCFT).

⁵⁵ Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P. 335.

tendencijoms, kai vis daugiau klausimų yra pripažįstami arbitruotiniais, vadinamasis *per se* nearbitruotinumai ir yra vienintelė likusi nearbitruotinumai rūšis⁵⁶.

Bendrosios teisės valstybėse draudžiamų arbitražų spęsti ginčų rūšys bei reglamentavimo požūriai atsispindi teismų praktikoje. Kontinentinės teisės valstybės šiuos klausimus reglamentuoja vienokio ar kitokio pobūdžio bei teisinės galios aktuose. Analizuojant tai, kaip objektyvų arbitruotinumą ribojančios nuostatos atsispindi valstybių teisės aktuose galima išskirti kelias grupes⁵⁷:

1) Arbitruotinumai nustatomas įtvirtinant esminę vertinamąjį kriterijų (*angl. substantive criteria*), kaip kad pavyzdžiui yra Šveicarijoje. Šios valstybės Tarptautinės privatinės teisės kodekso (PIL) 177 str. reglamentuoja, jog kiekvienas ginčas susijęs su privačia nuosavybe gali būti nagrinėjamas arbitraže. Tokio pobūdžio reglamentavimas sukuria platų arbitruotinų ginčų ratą įtraukdamas visus su ekonomine nauda susijusius ginčus.

2) Kitas populiarus kriterijus yra šalių teisė susitarti dėl teisių susijusių su norimu arbitruoti ginču. Tokios susitarimo koncepcijos šalininkės yra Belgija⁵⁸, Prancūzija⁵⁹, Italija⁶⁰ bei kitos valstybės. Prancūzijos ir Italijos kodeksai dar išvardija tam tikrų ginčų sąrašus, kurie yra draudžiami arbitruoti, pavyzdžiui Italijoje tai yra privatūs darbo ginčai, iš socialinės apsaugos, valstybės garantuojamos medicininės pagalbos kylantys ginčai, taip pat ginčai susiję su veiksmu ar skyrybomis. Visgi dažniausiai tokie įstatymų leidėjo sąrašai vardija ginčus, dėl kurių šalys ir taip negali susitarti, tad teoriškai turėtų patekti į nearbitruotinų ratą net jei nebūtų išvardyti.

Lietuvoje, kaip kad ir daugumoje išvardytų valstybių, arbitruotinumai klausimai yra sprendžiami Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse (toliau CPK)⁶¹. Papildomai arbitruotinumai klausimus reglamentuoja specialus Komercinio arbitražo įstatymas. CPK 23 str. numatoma, kad šalys savo susitarimu gali perduoti spęsti arbitražo tvarka bet kokį ginčą dėl teisės, išskyrus ginčus, kurie pagal įstatymus negali būti nagrinėjami arbitraže. Iš tokios formulotės gana sunku nustatyti, kokį būdą nustatyti objektyviajam arbitruotinumui pasirinko Lietuvos įstatymų leidėjas. Komercinio arbitražo įstatymo 9 str. 1 d. įtvirtinta, jog

⁵⁶ Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P. 337.

⁵⁷ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. Kluwer Law International, 2004. P. 194.

⁵⁸ Belgijos civilinio proceso kodekso 1676 (1) str.

⁵⁹ Prancūzijos civilinio kodekso 2059 ir 2060 str.

⁶⁰ Italijos civilinio proceso kodekso 806 str.

⁶¹ Lietuvos respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios 2002, Nr. IX-743.

arbitražinis susitarimas - tai šalių susitarimas perduoti spręsti arbitražiniam teismui visus ar tam tikrus ginčus, kilusius ar galinčius kilti tarp jų dėl kokių nors konkrečių sutartinių ar kitokių teisinių santykių, kurie gali būti arbitražinio nagrinėjimo dalykas. Tokios teisės aktų formuluotės neleidžia tiksliai nustatyti, koks kriterijus taikomas, tačiau lyginant su prieš tai minėtomis užsienio valstybėmis, galima teigti, jog jis panašiausias į „teisės susitarti“ kriterijų. Komercinio arbitražo įstatymo 11 str. 1 d. reglamentuoja, jog arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš konstitucinių, darbo, šeimos, administracinių teisinių santykių, taip pat ginčai, susiję su konkurencija, patentais, prekių ir paslaugų ženklais, bankrotu bei ginčai, kylantys iš vartojimo sutarčių. Nors dalis ginčų iš šio sąrašo yra neatskiriamai susiję su viešąja teise ir yra nearbitruotini beveik visose pasaulio valstybėse (ginčai kylantys iš konstitucinių, šeimos, administracinių teisinių santykių), nemažai iš likusiųjų nearbitruotinumą vertinamas nevienareikšmiškai, užsienio valstybėse vyraujant palankioms arbitruotinumui tendencijoms.

Lietuvos įstatymų leidėjas pasirinko atvirai išvardyti draudžiamas arbitruoti ginčų rūšis, viena vertus užtikrindamas, jog dėl draudžiamų arbitruoti klausimų sprendimo arbitraže sudaryti susitarimai bus negaliojantys *ab initio*, kita vertus eliminuodamas gana platų ratą ginčų, nepaisant to, kad kai kuriuos iš jų užsienio valstybėse patikima spręsti ir arbitražo teismams. Tai leidžia teigti, jog Lietuva į arbitražą žiūri atsargiau, nei prieš tai minėtos Europos valstybės. Apie konkrečių klausimų sprendimų problematiką bei lyginamąją Lietuvos ir užsienio valstybių analizę išsamiau bus rašoma kituose šio darbo skyriuose.

Arbitražo kompetencijos augimo tendencijos, teismo išaiškinimais praplečiant arbitruotinų klausimų kategorijas, būdingos ne tik Prancūzijai, Šveicarijai, Vokietijai tačiau visam pasauliui, o ypač bendrosios teisės valstybėms. Šiose šalyse teisinė sistema geba greičiau prisitaikyti prie kintančių realiųjų arbitražo taikymo srityje, ypač tarptautinių komercinių santykių kontekste, kadangi nesant griežto arbitruotinumą klausimų reglamentavimo, tendencijos priklauso nuo teismų sistemos, kuri, kaip parodė JAV pavyzdys, geba gana operatyviai prisitaikyti prie aktualijų ir poreikių.

ARBITRUOTINUMO IR VIEŠOSIOS TVARKOS SANTYKIS

Nors šiame darbe sąvoka „viešoji tvarka“ (angl. *public policy*, pranc. *ordre public*, vok. *öffentliche Ordnung*) jau buvo minėta ne vieną kartą, nustatyti tikslų santykį tarp viešosios tvarkos ir arbitruotinumą nelengva. Daug mokslininkų pripažįsta teorinį skirstymą tarp šių

kategorijų, tačiau neretai jos vartojamos kaip sinonimai, o kartais yra sakoma, jog arbitruotinumumas yra viešosios tvarkos atspindys⁶². Dažnokai kartu su viešąja tvarka kaip sinonimas dar minimos ir imperatyvios įstatymų nuostatos (angl. *mandatory rules*), tačiau tai ne visada tikslu.

Kalbant apie viešąją tvarką turime atskirti nacionalinės viešosios tvarkos ir tarptautinės viešosios tvarkos kategorijas. Kiekviena valstybė turi savo viešosios tvarkos koncepciją, kurios elementai kartais sutampa su kitų valstybių viešosios tvarkos samprata, tačiau neretai ir skiriasi. Nors esminių skirtumų viešosios tvarkos suvokime išsivysčiusiose valstybėse dažniausiai nerastumėme, net ir nedideli neatitikimai gali turėti lemiamą įtaką ginčų arbitruotinumui.

Bendriausia prasme nacionalinė viešoji tvarka gali būti suprantama kaip teisės ir kitų socialinių normų (papročių, tradicijų) nustatyta ir valstybės saugoma tam tikra visuomeninių santykių sistema⁶³. Ji priklauso nuo valstybės raidos, tradicijų bei istorinių aplinkybių.

Nustatyti tarptautinę viešąją tvarką sudėtingiau. Ar tam užtenka peržiūrėti tik kelių valstybių teisės sistemas ar tam reikalingą peržiūrėti didelį skaičių valstybių? Iš principo tarptautinė viešoji tvarka turėtų nurodyti vertybes, kurios paplitusios ir saugomos daugelio pasaulio valstybių. Tačiau turint galvoje valstybių skaičių ir individualumą tai padaryti labai sunku. Nacionalinis viešosios tvarkos suvokimas nėra stabilus, jis keičiasi ir vystosi. Valstybių viešosios tvarkos nuostatos yra įtakojamos daugelio faktorių, tokių kaip valstybės vystimasis teisinėje ir politinėje plotmėse, dalyvavimas tarptautinėje prekyboje bei rinkos ekonomikoje, pasirinkta užsienio politikos kryptis⁶⁴. Padėties nepalengvina ir tai, kad viešosios tvarkos koncepcija dinamiškai atspindi svarbiausius pasaulyje vykstančius pokyčius (pvz. šiuo metu labai aktualūs su gamtos apsauga susiję klausimai), kuriuos skirtingos pasaulio valstybės gali traktuoti įvairiai⁶⁵.

Kalbant apie arbitruotinumą, nacionalinė bei tarptautinė viešoji tvarka gali atlikti dvejopą vaidmenį⁶⁶:

⁶² Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. *Comparative International Arbitration*. Kluwer Law International, 2004. P. 198.

⁶³ Autorių kolektyvas. *Namų advokatas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002. P. 990.

⁶⁴ Böckstiegel K. H. *Public Policy as a Limit To Arbitration and its Enforcement*. IBA Journal of Dispute Resolution, Special Issue 2008, The New York Convention – 50 Years. P. 123.

⁶⁵ Lynch Katherine L. *The Forces of Economic Globalization: Challenges to the Regime of International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003. P. 134.

⁶⁶ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 292.

1) Viešoji tvarka gali atsijoti tam tikrą dalį ginčų iš galimų spręsti arbitraže. Šiuo atveju pagarba viešajai tvarkai atsispindi mažinant arbitrų jurisdikcijos apimtį. Tokia sistema yra Anglijoje, Belgijoje, Olandijoje bei Šveicarijoje. Kaip jau buvo analizuota praėjusiam skyriuje, Prancūzijoje viešosios tvarkos koncepcija aktuali tiek kalbant apie vidaus, tiek ir apie tarptautinius ginčus. Ši funkcija yra tartum būtina sąlyga, būtina arbitrų jurisdikcijai pateisinti.

2) Pagal viešosios tvarkos reikalavimus turi būti sudaryti arbitrų sprendimai. Taip apsaugoma nuo arbitražinių sprendimų pažeidžiančių fundamentalius teisinės sistemos principus. Šiuo atveju ji taikoma kaip bendrosios viešąja tvarka grindžiamos išlygos dalis.

Reikia pažymėti, kad galutiniai arbitrų sprendimai negali būti atsisakomi pripažinti nesant pagrindų nurodytų šalis saistančiuose tarptautiniuose dokumentuose (pvz. dėl netinkamo argumentavimo ar netinkamai pritaikytos teisės). Net ir netinkamai pritaikius imperatyvias įstatymo normas ne visada yra pakankamas pagrindas atsisakyti pripažinti sprendimą, kadangi jos nebūtinai sutampa su viešąja tvarka. Analizuojant 1958 m. Niujorko konvencijos nuostatas pastebime, kad V(2) str., kalbant apie arbitražinių susitarimų negaliojimą naudojamas žodis „gali“, kuris palieka šią teisę teismo diskrecijai (imperatyviai nereikalaujamas nepripažinti). Dar daugiau, V(2)(b) str. suformuluotas reikalavimas, jog ne tik pats sprendimas, tačiau ir jo pripažinimas bei vykdymas turi prieštarauti viešajai tvarkai⁶⁷.

Šiek tiek neaiškumo į nagrinėjamą klausimą įneša tai, kad pagal 1958 m. Niujorko konvenciją viešoji tvarka ir nearbitruotinumai yra atskirti į du skirtingus pagrindus, kuriais remiantis galima atsisakyti pripažinti ar vykdyti užsienio šalies arbitražo sprendimą. Nors toks suskirstymas gali atrodyti keistai, dirbtinai ar pertekliškai, o dalis mokslininkų teigia, jog jį lėmė istorinės aplinkybės, jis taip pat gali būti pagrįstas. Teisės aktų nuostatos ribojančios arbitruotinumą nebūtinai tuo pačiu yra ir viešosios tvarkos dalimi. Kai kurios nuostatos gali būti privalomos taikyti dėl to, jog jos yra teisės taikomos ginčui spręsti dalis, bet nebūtinai jos yra tokios svarbios, kad būtų taikomos ir tuo atveju, jei ginčui spręsti būtų pasirinkta kita teisė. Galime daryti išvadą, kad arbitruotinumą nustatančios teisės normos visais atvejais yra imperatyviosios teisės dalis, tačiau nebūtinai sutampa su viešąja tvarka, kuriai taikomi papildomi reikalavimai⁶⁸.

Kaip viena iš viešosios tvarkos atspindžių arbitraže yra procesinė viešoji tvarka. Ši koncepcija pripažinta daugelio valstybių teismų ir sergsti nuo ypatingai rimtų pažeidimų

⁶⁷ Böckstiegel K. H. Public Policy as a Limit To Arbitration and its Enforcement. P. 127.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 124.

padarytų arbitražinio proceso eigoje. Arbitrai turi atidžiai vadovautis taikomos procesinės teisės, o jei taikoma arbitražo vietos teisė – jos suformuluotų procesinių reikalavimų⁶⁹.

Tarp 1958 m. Niujorko konvencijoje minimų nepripažinimo pagrindų yra V(1) str.(b)(c)(d) ir (e) dalys, kuriose reglamentuojami tokie atvejai kai vienai iš šalių nebuvo reikiamai pranešta apie arbitro paskyrimą ar apie arbitražo nagrinėjimą, arbitražo institucijos sudėtis ar arbitražo procesas neatitiko pusių susitarimo, sprendimas pusėms dar nebuvo galutinis arba jo vykdymą panaikino ar sustabdė tos valstybės, kurioje jis buvo padarytas, arba tos valstybės, kurios įstatymai taikomi, kompetentinga valdžios institucija. Reikia pabrėžti, jog pagal konvencijos formuluotę ir reikalavimą, jog šie pagrindai būtų iškelti šalių matome, jog jie nėra automatiškai laikomi viešosios tvarkos pažeidimai. Visgi tai priklauso nuo atskirų valstybių teismų suvokimo ir faktinių aplinkybių⁷⁰.

Gvildenant viešosios tvarkos koncepcijos įvairialypiškumą vertėtų pažvelgti ir į Lietuvos teisybę praktiką šiuo klausimu. Viešosios tvarkos kriterijus ne vieną kartą buvo naudojamas kaip argumentas arbitrų sprendimu nepatenkintos vienos iš šalių, siekiant išvengti sprendimų pripažinimo Lietuvoje. Lietuvos teismų praktika šiuo klausimu nevienareikšmiška. Vienoje ankstesnių arbitražo sprendimo pripažinimo bylų tarp „Apatit Fertilizers S.A.“ bei atsakovo AB „Lifosa“⁷¹, kurioje buvo iškeltas viešosios tvarkos klausimas, LAT priėmė atsakovui palankią nutartį, kuria nusprendė, jog tarptautinio arbitražo prie Rusijos Federacijos pramonės ir prekybos rūmų sprendimo pripažinimas prieštarautų viešajai tvarkai. Pagrindinis LAT argumentas buvo tai, kad arbitražinio susitarimo pripažinimas reikštų, jog atsakovas nebegalėtų tęsti veiklos, o tai savo ruožtu galėtų sukelti neigiamas tiek socialines, tiek ekonomines pasekmes ne tik atsakovui, bet ir daugeliui Kėdainių rajono įmonių bei gyventojų, nes atsakovas yra didžiausia Kėdainių rajono gamybinė įmonė tiek parduodamos produkcijos kiekiu, tiek ir darbuotojų skaičiumi. Įmonės mokami mokesčiai sudaro apie 30 proc. Kėdainių rajono biudžeto pajamų. Tokią išvadą LAT padarė atlikęs LR Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo analizę (įskaitant LR Konstitucinio teismo aiškinimą šiuo klausimu). Iš šių teismo naudotų argumentų galima daryti išvadą, kad LAT pritaikė socialinius ir ekonominius interesus ginančią viešosios tvarkos sampratą, kuri gana smarkiai nutolusi nuo anksčiau aptartos tarptautinės viešosios tvarkos koncepcijos, kuri turėtų būti taikoma sprendžiant tarptautinio arbitražo klausimus. Ši

⁶⁹ Rubino-Sammartano M. *International Arbitration Law and Practice*. Kluwer Law International, 2001. P. 511

⁷⁰ Böckstiegel K. H. *Public Policy as a Limit To Arbitration and its Enforcement*. P. 126.

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje „Apatit Fertilizers S. A.“ v. AB „Lifosa“, Nr. 3K-3-145/2002, kat. 124.

LAT nutartis kritikuota mokslo darbuose⁷², o ilgainiui teismai suformavo naują praktiką šiuo klausimu. Kaip naujos krypties pavyzdžius galima pateikti LAT nutarimus Algirdo Vaičio individuali įmonė v. K. Czarniecki firma „Schwarz“⁷³ bei Duke Investment Limited v. Rusijos federacijos Kaliningrado sritis⁷⁴ bylose. Pirmojoje iš jų LAT suformulavo, kad: „<...> sąvoka „viešoji tvarka“ tarptautinio arbitražo doktrinoje ir praktikoje aiškinama kaip tarptautinė viešoji tvarka, apimanti fundamentalius sąžiningo proceso principus, taip pat imperatyvias teisės normas, įtvirtinančias pagrindinius ir visuotinai pripažintus teisės principus“⁷⁵. Vėlesnėje byloje, teismas remdamasis tarptautinės viešosios tvarkos samprata leido sau laisviau interpretuoti protingo palūkanų dydžio klausimą. Iš šių pavyzdžių galime spręsti, kad LAT pasirinko viešosios tvarkos koncepciją analogišką propaguojamai pažangių užsienio valstybių. Analizuodamas Komercinio arbitražo 37 str. nuostatas LAT išaiškino, kad teismas privalo *ex officio* kiekvieną kartą patikrinti, ar prašomas panaikinti arbitražinio teismo sprendimas neprieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymų įtvirtintai viešajai tvarkai ir ar arbitražinio nagrinėjimo dalykas nebuvo ginčas, kurį imperatyviosios Lietuvos Respublikos įstatymų normos draudžia nagrinėti arbitraže⁷⁶.

Vyraujant tendencijoms, kai į tarptautinių komercinių ginčų sprendimą vis labiau ir labiau įsileidžiamas arbitražas, viešoji tvarka ir su ja susijusios normos lieka vienu iš nedaugelio būdų valstybėms ginčų susijusių su svarbiais nacionaliniais interesais arbitruotinumą. Nors praktikoje pastebima, kad šis pagrindas siekiant nepripažinti arbitrų sprendimų naudojamas vis rečiau, didelis skaičius skirtingų koncepcijų bei interpretacijų lemia netikrumą ir praktikos vientisumo trūkumą. Kai kurių mokslininkų nuomone pagrindinių dokumentų aiškinimo ir taikymo praktiką būtina suvienodinti, o tai geriausiai galima pasiekti perduodant arbitražinių sprendimo pripažinimo klausimus vertinti kiek įmanoma kompetentesiems teismams (kuo aukštesnės instancijos)⁷⁷.

⁷² Mikelėnas V. Arbitražo proceso klausimai remiantis Lietuvos teismų praktika. Justitia, 2006, nr. 2, P29.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Algirdo Vaičio individuali įmonė v. K. Czarniecki firma „Schwarz“, Nr. 3K-3-612/2004, kat. 124.

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Duke Investment Limited v. Rusijos federacijos Kaliningrado sritis, Nr. 3K-7-179/2006, kat. 130.3.2.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Algirdo Vaičio individuali įmonė v. K. Czarniecki firma „Schwarz“, Nr. 3K-3-612/2004, kat. 124.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje L.K. v. AB „SEB bankas“, 3K-3-156/2007, kat. 133.

⁷⁷ Böckstiegel K. H. Public Policy as a Limit To Arbitration and its Enforcement. P. 132.

ARBITRUOTINUMO KLAUSIMO SPRENDIMAS. SUBJEKTAI. SPRENDIMO MOMENTAS

Šioje dalyje bus analizuojama kaip arbitruotinumą klausimai sprendžiami praktikoje. Bus vertinama kokie subjektai turi teisę priimti sprendimą dėl arbitruotinumą klausimų ir atitinkamai kada (kokiuose etapuose) galima priimti tokius sprendimus. Taip pat bus svarstomas ir taikomos teisės, sprendžiant dėl arbitruotinumą, klausimas.

Nustatyti teisę, pagal kurią bus sprendžiamas arbitruotinumą klausimas labai svarbu ir dėl to, jog nepaisant jau ne kartą minėtos tendencijos visame pasaulyje išplėsti klausimų leidžiamų spręsti arbitraže ratą, kiekvienoje valstybėje jis gali būti skirtingas⁷⁸.

Ginčo arbitruotinumą sprendžianti teisė priklauso nuo to kur (arbitraže ar teisme) ir kokiame proceso žingsnyje šis klausimas buvo iškeltas. Arbitrai arbitruotinumui nustatyti dažnai naudojami skirtingais metodais nei teismai, kurie, savo ruožtu, gali taikyti skirtingą teisę bei kriterijus, priklausomai nuo to ar klausimas iškilo sprendžiant dėl sprendimo pripažinimo ir vykdymo ar dar prieš arbitražinio teismo priimtą galutinį sprendimą⁷⁹.

Kadangi tarptautinio arbitražo procese dalyvauja subjektai iš skirtingų valstybių, o jose neretai dominuoja skirtingos teisinės sistemos ir tradicijos, arbitražinėje išlygoje jie siekia kiek įmanoma geriau suderinti savo interesus galimo ginčo nagrinėjimo arbitraže atveju. Būtent įsigalėjęs šalių autonomijos principas yra viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl verslo subjektai renkasi šį alternatyvų ginčų sprendimų būdą. Tačiau šalims suteikiamų galimybių įvairovė neretai sukuria sudėtingų situacijų taikytinos teisės klausimu. Šalys yra laisvos pasirinkti materialinę teisę, taip pat vienokiu ar kitokiu būdu⁸⁰ jos gali pasirinkti ir procedūrinę taisyklę, kurios nebūtinai sutaps su materialinės teisės kilme ir daugumos autorių nuomone bus galimos taikyti tik tiek, kiek nepažeis arbitražo sprendimo pripažinimo ir vykdymo klausimus nagrinėjančio teismo valstybės teisinių nuostatų⁸¹. Dėl to teoriškai galimos situacijos, kuomet vienam ginčui nagrinėti būtų pasitelkiama iki trijų skirtingų valstybių materialinės ir procesinės teisės normos.

⁷⁸ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. Kluwer Law International, 2004. P. 188.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 189.

⁸⁰ Vienose valstybėse šalys laisvos nusistatyti procesines taisykles. Kitais atvejais, jos gali pasirinkti taisykles nustatydamos, kad ginčas bus nagrinėjamas tam jiems palankias procedūrinę taisyklę taikančios arbitražinės institucijos.

⁸¹ Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P. 633.

Praktikoje galutinius taškus dėl arbitruotinumų dažniausiai padeda teismai, tačiau kadangi jų sprendimai gali reikšti arbitražinės išlygos, arbitrų sprendimo ar pagrindinės sutarties negaliojimą bei taip sukelti šalims svarbias pasekmes, šalims apie jį būtina pagalvoti iš anksto, dar prieš sudarant arbitražinę išlygą pagrindinėje sutartyje.

Ginčo arbitruotinumų nustatymas teisme

Bendroji taisyklė – teisėjai ginčo arbitruotinumą nusistato pagal savo pasirinktus kriterijus⁸². Tarptautinės konvencijos yra svarbiausias šaltinis kai taikomą teisę reikia nustatyti arbitrų sprendimo pripažinimo etape. 1958 m. Niujorko konvencijos V(2) str. (a) d. nustatyta, jog sprendžiant dėl arbitražinio sprendimo pripažinimo ir vykdymo, teisėjai šį klausimą turi spręsti žiūrėdami į nacionalinę teisę:

„<...> 2. Arbitražo sprendimą pripažinti ir vykdyti gali būti atsisakoma, jei tos šalies, kurios prašoma pripažinti ir vykdyti, kompetentinga valdžios institucija pripažįsta, kad:

- 1) ginčo objektas pagal šios šalies įstatymus negali būti arbitražo nagrinėjimo dalykas arba,
- 2) to sprendimo pripažinimas ir vykdymas prieštarauja šios šalies viešajai tvarkai⁸³.“

1961 m. Europos konvencijoje dėl tarptautinio komercinio arbitražo⁸⁴ esančios normos šį klausimą reglamentuoja šiek tiek skirtingai. Vadovaujantis jos nuostatomis, sprendžiant arbitruotinumų klausimą pripažinimo stadijoje, teismai gali atsisakyti pripažinti arbitražinio teismo sprendimą tik tokiu atveju, jeigu jis prieštarauja tos šalies *lex fori*, o apie viešąją tvarką neužsiminama. Visgi yra manoma, kad viešosios tvarkos kriterijus šiuo atveju implikuojamas⁸⁵.

Nors pripažinimo etape pagal 1958 m. Niujorko konvenciją didelių problemų ir neiškyla, tačiau šiame dokumente nėra numatyta kokia teisė turėtų būti taikoma jei viena iš šalių remdamasi konvencijos II(3) str. ginčija teismo jurisdikciją nagrinėti ginčą:

⁸² Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 285.

⁸³ Lietuvos respublikos Seimo nutarimas „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“. Valstybės žinios 1995. Nr. 10–208.

⁸⁴ 1961 m. balandžio 21 d. Ženevos konvencija dėl tarptautinio komercinio arbitražo literatūroje dažniausiai vadinama 1961 m. Europos konvencija.

⁸⁵ Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P. 239.

„<...> 3. Susitariančiosios valstybės teismas, jeigu į jį patenka ieškinys tokiu klausimu, dėl kurio šalys sudarė šiame straipsnyje numatomą susitarimą, turi, vienai iš pusių prašant, pasiūsti puses į arbitražą, jeigu nenustato, kad minėtas susitarimas yra negaliojantis, neteko galios arba negali būti įvykdytas.⁸⁶“

Teismų praktikoje vieningos pozicijos šiuo klausimu taip pat nėra. Italijos teismai nustatė, kad situacija turi būti sprendžiama analogiškai arbitražinio susitarimo pripažinimo atveju: kadangi 1958 m. Niujorko konvencijos II(3) str. nepateikia kitokių taisyklių reikia vadovautis pateiktomis V(2) str. (a) dalyje, tai yra klausimą spręsti pagal *lex fori*. Tokį patį požiūrį palaiko ir JAV aukščiausiasis teismas, kuris sprenddamas teismų jurisdikcijos klausimą sutarčiai dėl kurios buvo sudarytas arbitražinis susitarimas nustatė ginčo arbitruotinumą pagal *lex fori*, tačiau tokio pasirinkimo neargumentavo⁸⁷.

Belgijos apeliacinis teismas 1986 m. nagrinėjo bylą tarp verslo subjektų, kurie buvo sudarę arbitražinį susitarimą, pagal kurį ginčai turėjo būti sprendžiami arbitraže pagal Šveicarijos teisę. Belgiškoji susitarimo šalis pradėjo teismo procesą Belgijos teismuose, kadangi arbitražinė išlyga buvo sudaryta dėl iš distribucijos kontrakto kylančių ginčų nagrinėjimui, o juos nagrinėti arbitraže, pagal Belgijos teisę buvo uždrausta. Tuo tarpu kita šalis prašė teismo pagal 1958 m. Niujorko konvencijos II(3) str. perleisti ginčą nagrinėti arbitraže. Teismas apsvaustęs šalių argumentus nusprendė⁸⁸:

„<...>ginčo arbitruotinumą turi būti sprendžiamas pagal skirtingus kriterijus priklausomai nuo to ar klausimas iškilo sprendžiant dėl arbitražinio susitarimo galiojimo ar pripažinimo ir vykdymo etape. Pirmuoju atveju arbitruotinumą turi būti sprendžiamas pagal tą pačią teisę, kuri taikoma nustatant arbitražinio susitarimo teisėtumą ir galiojimą. Dėl šios priežasties klausimą sprendžiantys arbitrai ar teismai visų pirma turėtų nustatyti kokia teisė yra taikoma susitarimui ir tuomet pritaikyti ją vertinant arbitražinio susitarimo galiojimo klausimus bei nustatyti ar toks konkretus ginčas yra arbitruotinas.“

Tai reiškia, kad sprenddami dėl teismo jurisdikcijos, ginčo arbitruotinumą klausimą Belgijos teismai turi vertinti pagal teisę, kurią susitarimo šalys yra laisvos pasirinkti. Visgi vienoje iš vėlesnių bylų šiuo klausimu⁸⁹, Belgijos kasacinis teismas priėmė sprendimą, kuris turėtų panaikinti tokią praktiką. Teismo nuomone dėl to, kad 1958 m. Niujorko konvencijoje

⁸⁶ Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P. 240.

⁸⁷ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 286.

⁸⁸ Cour d'appel Brussels, 4 October 1985, Company M v M SA, XIV YBCA 618(1989).

⁸⁹ Colvi v. Interdicta.

nenurodyta kokią teisę reikia taikyti sprendžiant dėl jurisdikcijos atsisakymo arbitražo naudai, šis klausimas turi būti sprendžiamas pagal teismų vietos valstybės teisę. Šis sprendimas nėra visiškai aiškus, nes teismas nepaminėjo, ar tokia taisyklė privalomai taikoma visuomet ir visiškai atsisakant prieš tai buvusio principo, ar šiuos principus reikia taikyti kumuliatyviai.

Tiek valstybių teismų praktikoje, tiek ir doktrinoje šiuo klausimu esama daug skirtingų nuomonių. Nemaža dalis mokslininkų⁹⁰ teigia, jog arbitruotinumą klausimas turėtų būti sprendžiamas vien tik pagal teismo vietos valstybės teisę, tačiau požiūris, jog arbitruotinumą sprendžiant teismo ir arbitražinės institucijos (ar *ad hoc* arbitražo) jurisdikcijų koliziją turi būti nustatomas išimtinai pagal *lex fori*, turi trūkumų. Visų pirma, teismas jurisdikciją turi tik tokiu atveju, jei tarp šalių sudarytas arbitražinis susitarimas dėl kokių nors priešasčių pasirodys negalimas vykdyti. Pagrindinis klausimas yra ar ginčas arbitruotinas pagal šalių pasirinktą teisę, pasirinktoje valstybėje, todėl šiame etape teismas dar neturėtų vertinti ar toks ginčas yra arbitruotinas pagal *lex fori*. Visų antra, teismui pritaikius savo buvimo valstybės teisę ir pripažinus, kad toks klausimas arbitruotinas bei perdavus jį arbitražui (jei šalys susitarė spręsti ginčą užsienyje) galima situacija, kad arbitrai spęsiantys ginčą taip pat turės atisakyti savo jurisdikcijos dėl *lex arbitri* (arbitražo institucijos vietos/*ad hoc* arbitražo vietos) teisės nuostatų⁹¹.

Siekiant išvengti aukščiau nurodytų komplikacijų arbitrai turėtų klausimą spręsti pagal *lex arbitri* teisę, kadangi sprendžiant dėl arbitruotinumą jurisdikcijų konflikto akivaizdoje, valstybės viešojo tvarka neturėtų būti pažeista, kai teismas sprendžia dėl galimybės pradėti arbitražo procesą kitoje valstybėje⁹². Žinoma, galima situacija, kai arbitražo vieta dar nežinoma. Tokiu atveju teismas turėtų turėti teisę išspręsti klausimą remiantis *lex fori*.

Lietuvos teismai užsienio arbitražo institucijų sprendimų pripažinimo etapuose tikrindami ginčų arbitruotinumą gana sėkmingai vadovaujasi 1958 m. Niujorko konvencija bei sutinkamai su konvencija įtvirtintomis Komercinio arbitražo įstatymo nuostatomis. LAT nagrinėdamas pripažinimo bylas yra ne kartą pažymėjęs, jog šalys neretai mėgindavo teismus įtikinti arbitražinių sprendimų arbitruotinumą įvertinti remiantis Lietuvos ir užsienio šalių teisinės pagalbos sutartimis. Tam įtakos galėjo turėti ir klaidinga pirmųjų arbitražo sprendimų pripažinimo praktika, kai teismas pritaikydavo dvišalių sutarčių dėl teisinių

⁹⁰ Arfazahed „Arbitrability under the New York Convention: The Lex Fori Revisited“, 17 Arb Int 73 (2001) 80.

⁹¹ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 288.

⁹² *Ibid.*, p. 288.

santykių ir teisinės pagalbos nuostatas⁹³. Visgi po LAT praktikos apibendrinimo⁹⁴ nagrinėtose bylose teismai tinkamai atribodavo ir išspręsdavo šiuos klausimus⁹⁵.

Ginčo arbitruotinumų nustatymas arbitraže

Kaip ir kitais klausimais susijusiais su arbitruotinumų, sprendžiant dėl arbitrų taikomos teisės arbitruotinumų klausimams spręsti vieningos nuomonės nėra.

Dalis mokslininkų teigia, jog arbitruotinumų klausimas yra apibrėžtas valstybių nacionaliniuose teisės aktuose ir skirtas užtikrinti viešosios tvarkos apsaugą, todėl šalys neturi galimybės susitarti pagal kokią teisę arbitrai turėtų vertinti ar ginčas yra arbitruotinas. Tokiais atvejais arbitrai turi vadovauti nuolatinės arbitražo institucijos (ar *ad hoc* tribunolo) vietos teise *lex arbitri*⁹⁶. Priklausomai koks kriterijus nustatytas arbitruotinumui nustatyti, arbitrai turi betarpiškai juo vadovautis ir įvertinti sprendžiamo klausimo kontekste.

Yra teigiančių, jog šalių autonomijos principas neturėtų būti paminamas ir šiame kontekste. Dėl šios priežasties, arbitruotinumų klausimą reikia spręsti atsižvelgiant į pagrindiniam ginčui spręsti pasirinktą teisę. Tačiau ši pozicija yra prieštaringa, kadangi arbitruotinumų savo prasme yra šalių autonomijos ir teisės susitarti ribojimas. Nearbitruotini ginčai yra apibrėžiami imperatyviomis įstatymo normomis, kurias šalys turi gerbti. Dėl to, nors šalys ir pasirinko ginčą spręsti pagal kitos valstybės teisės aktus, su arbitruotinumų susijusios nuostatos joms ir toliau galioja⁹⁷.

Kitas svarbus klausimas yra ar sprendami dėl ginčo arbitruotinumų, arbitrai turėtų atsižvelgti į valstybės, kurioje bus siekiama pripažinti bei įvykdyti sprendimą, su arbitruotinumų susijusias imperatyvias teisės normas? Egzistuoja kelios alternatyvios nuomonės. Pagal vieną iš jų, tokia prievolė arbitrams kyla iš bendrosios pareigos stengtis, kad jų priimtas sprendimas būtų įvykdomas (angl. *enforcable*)⁹⁸. Kitos nuomonės šalininkai, iš kurių būtų galima išskirti Šveicarijos teismų praktikoje⁹⁹ atsispindinčią nuomonę, teigia

⁹³ Mikelėnas V. Arbitražo proceso klausimai remiantis Lietuvos teismų praktika. *Justitia*, 2006, nr. 2, p. 20.

⁹⁴ Teismų praktika. 2001, nr. 14.

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje VĮ "Beleksport" v. UAB "Ega", Nr. 3K-3-/2001, kat. 124, 126; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Kauno 3-oji statybos ir remonto AB v. UAB "Trest Krivorizstalkonstrucija", Nr. 3K-3-222/2001, kat. 124.

⁹⁶ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 284.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 285.

⁹⁸ Pvz. Tarptautinių prekybos rūmų tarptautinio arbitražo teismo 1998 m. priimtos arbitražo taisyklės (ICC International Court of Arbitration Rules of Arbitration) 35 str.

⁹⁹ ATF 118 II 353Fincantieri byla.

jog ginčas negali būti pripažintas nearbitruotinu vien dėl kitoje šalyje egzistuojančių teisinių nuostatų, kurios suponuoja, jog dėl tokio ginčo priimtas sprendimas bus neįvykdomas kitoje valstybėje. Pačios ginčo šalys turėtų pasverti argumentus ir nuspręsti ar verta rizikuoti išvengti teismų jurisdikcijos abejotino arbitruotinumą ginčų atveju. Visgi toje pačioje byloje, teismas pažymėjo, jog arbitrai vis tik turėtų atsižvelgti į tuos atvejus, kai šalies, kurioje sprendimą bus siekiama pripažinti ar vykdyti teisinės nuostatos draudžia arbitraže spręsti tokį ginčą dėl iš viešosios tvarkos kylančių ribojimų. Apibendrinant tokias teismo išvadas, galima teigti, jog sprendami dėl ginčo arbitruotinumą arbitrai turėtų atsižvelgti tik į tokias imperatyvias kitos valstybės nuostatas (galinčias sutrukdyti pripažinti sprendimą), kurios sutampa su arbitražo vietos tarptautinės viešosios tvarkos koncepcija¹⁰⁰.

Dar viena su arbitražinio proceso teisės nustatymu susijusi taisyklių sistema vadinama delokalizacijos doktrina. Yra skirstomos kelios šios doktrinos atšakos¹⁰¹:

1) Geografinė delokalizacija. Šios doktrinos šalininkai teigia, jog arbitrams yra visai nebūtina susipančioti arbitražo vietos *lex arbitri*, o vietoj to jie laisvi pasirinkti kitos valstybės *lex arbitri* nuostatas. Šio požiūrio pasekėjai pabrėžia ir 1958 m. Niujorko konvencijos I(1) str., kurio antrasis sakinytis teigia, jog valstybių narių teismai pagal konvenciją pripažįsta ir tuos arbitražų sprendimus, kurie nelaikomi vidaus sprendimais toje valstybėje, kurios prašoma juos pripažinti ir vykdyti.

2) Teisinė delokalizacija. Šio tipo delokalizacija yra dar radikalesnė ir viena iš jos formų atiboja arbitražo vietos *lex arbitri* nuo ginčo sprendimui taikomos proceso teisės, tuo pačiu nesusiedama su jokios kitos valstybės teise. Galimos tokios teisinės delokalizacijos atmainos - susiejimas su *lex mercatoria* ar tarptautine viešąja teise. Visgi šie delokalizacijos variantai gana sunkiai įsivaizduojami dėl skirtingų valstybių reglamentavimo ypatumų.

Delokalizacijos doktrina, pasak jos šalininkų, leidžia išvengti rizikos, kad nesilaikius arbitražo vietos viešosios tvarkos bei imperatyvių proceso nuostatų vietos teismai galės peržiūrėti sprendimą ir jį anuliuoti¹⁰². Ši doktrina galima tik tarptautinio arbitražo procese, kai ryšys su arbitražo vietos teismais yra nebūtinas (nėra poreikio pripažinti sprendimą toje šalyje)¹⁰³, o susiejimas tik dėl to, jog kažkuri iš ginčo šalių gali vėliau sugalvoti kreiptis į

¹⁰⁰ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 285.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 91-99.

¹⁰² Lynch Katherine L. The Forces of Economic Globalization: Challenges to the Regime of International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 2003. P. 183.

¹⁰³ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. P. 61.

teismą būtų netikslingas ir beprasmiškas¹⁰⁴. Arbitrai galėtų tiesiog vadovautis arbitražinių institucijų paruoštomis procesinėmis taisyklėmis, neatsižvelgdami į *lex arbitri*. Negalima pamiršti ir šios doktrinos oponentų. Vieni jų¹⁰⁵ pabrėžia doktrinos ribotumą, kadangi delokalizacija galima tik išsivysčius kvazi–savarankškų teisės normų sistemai, kuriomis galėtų ir norėtų remtis šalys ir kurios būtų pilnavertis pakaitalas *lex arbitri*. Be to, delokalizacija galima tik tokių sprendimų atžvilgiu, kuriuos ginčo šalys savarankiškai pripažintų ir vykdytų, o tai menkina jos praktinę reikšmę. Kiti autoriai papildomai pažymi¹⁰⁶, jog valstybių teisės aktai dažniausiai nebesaisto šalių rinktis arbitražo vietą priklausomai nuo to ar ji turi kokių nors sąsajų su ginčo dalyku. Todėl šalys norėdamas pasirinkti joms geriau tinkančias procesines taisykles tai gali padaryti nukreipdamos ginčą į tokios šalies arbitražo instituciją, kurios *lex arbitri* geriausiai pateisina jų lūkesčius. Turint tokias galimybes siekis pasinaudoti delokalizacijos doktrina, kad ginčo sprendimui būtų taikomos palankesnės arbitražo procesą reguliuojančios taisyklės gali sukelti papildomų ir visiškai nereikalingų komplikacijų.

Dažniausiai arbitruotinumą klausimas iškeliama vienai iš šalių siekiant užkirsti kelią ginčo nagrinėjimui arbitražu. Vieni tai daro tikėdamiesi naudingesnį teismo sprendimą, kiti vedini kitų motyvų. Esama atvejų, kai nei viena iš šalių neginčija arbitražo institucijos jurisdikcijos ar arbitražinio susitarimo galiojimo. Vienais atvejais taip atsitinka dėl nežinojimo, kitais – šalims siekiant išspręsti ginčą su privačių arbitražo pagalba, norint privatumo ar dėl kitų priežasčių (nors ir yra žinoma, jog ginčas greičiausiai nearbitruotinas). Esant tokioms aplinkybėms svarbu nustatyti, ar arbitrai turi teisę įvertinti ginčo arbitruotinumą *ex officio*. Šiuo atveju klausimas galėtų būti sprendžiamas argumentuojant, kad nors įstatymų leidėjai nesuteikė šalims teisės spręsti šio klausimo, o arbitrai, nors ir būdami privatūs subjektai vykdo valstybės pasitikėjimu įgytą ginčų sprendimo funkciją ir turėtų gera valia rūpintis valstybės viešosios tvarkos apsauga¹⁰⁷. Praktikoje yra buvę atvejų, kai arbitrai *ex officio* nusprendė dėl ginčo nearbitruotinumą¹⁰⁸. Arbitražinių institucijų atsakingumas prieš visuomenę, nuosekli praktika bei pagarba viešajai tvarkai kelia arbitražo prestižą ir prideda dar daugiau pasitikėjimo juo.

¹⁰⁴ Nakamura. T. The place of arbitration – Its Fictitious Nature and Lex Arbitri. Mealey's International Arbitration Report 15 (10) (2000). P. 23-29.

¹⁰⁵ *Cit. op.* 103, p. 69.

¹⁰⁶ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 99.

¹⁰⁷ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. P. 221.

¹⁰⁸ ICC case no 1110, Argentine engineer v British company, 3 Arb Int 282 (1987).

ATSKIRŲ GINČŲ RŪŠIŲ ARBITRUOTINUMO PROBLEMATIKA

Kiekviena valstybė nepažeisdama savo tarptautinių įsipareigojimų turi teisę nusistatyti jai priimtinausią arbitruotinumą ribojimo būdą. Vienos iš jų, kaip kad JAV, Prancūzija, Šveicarija ar Vokietija suteikia šalims didelę laisvę susitarti dėl plataus spektro ginčų arbitruotinumą, pasitikėdamos šalimis ir būdamos arbitražo koncepcijos šalininkėmis stengiasi nesukurti dirbtinių kliūčių ir pripažinimo bei vykdymo etape. Yra valstybių, kuriose dėl menko arbitražo populiarumo bei informacijos apie šį ginčų sprendimų būdą trūkumo, į jį yra žiūrima atsargiai ir su tam tikru nepasitikėjimu, tiek iš privataus tiek ir iš valstybinio sektoriaus pusės. Dėl to nustatoma daugiau saugiklių, kurie turėtų atgrasyti tiek dėl draudžiamų klausimų siekiančias susitarti šalis, tiek ir palengvinti darbą teismams, sukuriant tikslesnę teisinę bazę, pagrindžiančią atsisakymą pripažinti bei vykdyti arbitraže priimtą sprendimą. Nors nacionalinių teisės aktų nuostatos neblogai atskleidžia valstybių požiūrį į arbitruotinumą, geriausiai tendencijos matomos analizei pasitelkiant teismų praktiką. Istorškai nuo pat arbitražo teismų atsiradimo tam tikros nearbitruotinių ginčų rūšys keldavo daugiau diskusijų bei klausimų nei kitas¹⁰⁹. Tolimesnėse darbo dalyse bus analizuojamos Lietuvos įstatymuose uždraustos arbitruoti ginčų rūšys, kartu lyginant kaip tų pačių ginčų arbitruotinumą klausimai atsispindi užsienio valstybių teisės aktuose bei praktikoje ir kokias tendencijas galima išvelgti.

Su bankrotu susiję ginčai

Šiame skyriuje bankroto (angl. *bankruptcy, insolvency*) teisė ir procedūros bus suprantamos gana abstrakčiai, atsižvelgiant į pagrindinį šios procedūros tikslą – valstybės prižiūrimų procedūrų visumą, siekiant likviduoti nemokią įmonę bei bent iš dalies patenkinti kreditorių interesus, atliekant tam reikalingus teisinius veiksmus.

Bankroto procedūras įtvirtinančios teisės bei arbitražo santykis yra gana sudėtingas. Bankroto procedūrų imperatyvumas yra tartum atvirkščiai proporcingas arbitražo

¹⁰⁹ Movsesian M. L. International Commercial Arbitration and International Courts. Legal studies research paper studies. P. 14. [Žiūrėta 2009-03-10]. Prieiga per internetą <<http://ssrn.com>>.

dispozityvumui ir šalių autonomijai¹¹⁰. Tai lemia kolektyvinio intereso buvimas bankroto atveju bei privačių interesų sprendimas arbitražo procedūromis. JAV teismai kalbėdami apie ginčus, kurie yra susiję tiek su JAV Bankroto kodeksu¹¹¹ tiek ir su arbitražą reglamentuojančiomis nuostatomis, yra pabrėžę jog¹¹²:

„<...> tai yra tartum priešingų polių susidūrimas, kadangi bankroto procedūrą reglamentuojančios teisės nuostatos verčia atlikti visus veiksmus pagal griežtas, įstatymų leidėjo numatytas procedūras, o arbitražo kryptis visiškai priešinga – kuo labiau decentralizuotos nuo valstybinių ginčų sprendimo procedūros.“

Tokia skirtingų koncepcijų kaktomuša neišvengiamai lemia kažkurios iš jų (dažniausiai tai būna arbitražas) paaukojimą kitos interesams. Ilgą laiką bet kokie su bankrotu susiję ginčai buvo laikomi nearbitruotiniais, nesileidžiant į detalesnius pasvarstymus šiuo klausimu¹¹³. Visgi bankroto ir arbitražo procedūrų sankirta galima ir ne vien tik objektyviojo arbitruotinumumo aspektu¹¹⁴:

Visų pirma, bankroto procedūros gali turėti įtaką arbitražinio susitarimo šalies teisiniam statusui (veiksnumui). Jeigu ginčus spręsti arbitražo būdu buvo susitarta dar prieš bankroto proceso inicijavimą iškyla klausimas ar šio susitarimo prievolės (spręsti ginčus arbitražu) išlieka galiojančios bankroto administratoriui ar likviduojamos įmonės kreditoriams. Su arbitražinio susitarimo šalimis taip pat susijęs klausimas ar bankroto proceso dalyvis gali sudaryti arbitražinius susitarimus. Visų antra, galima įtaka jau vykstančiam arbitražo procesui, kadangi juo gali būti pažeisti kreditorių lygybės principai, o tuo pačiu ir valstybės ar net tarptautinė viešojo tvarka. Galiausiai, valstybių teisės aktai su bankroto procedūromis susijusius ginčus neretai perduoda išimtinai teismų jurisdikcijai, taip apribodami šių ginčų objektyvųjį arbitruotinumą.

Kalbant apie arbitražinius susitarimus sudarytus prieš paskelbiant apie bankroto proceso inicijavimą, reikėtų pažymėti, jog retoje teisinėje sistemoje esant tokioms aplinkybėms, arbitraže inicijuojamas ginčų nagrinėjimas yra kategoriškai draudžiamas¹¹⁵.

¹¹⁰ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 305.

¹¹¹ U.S. Code Title 11. [Žiūrėta 2009-03-12]. Prieiga per internetą <http://uscode.house.gov/download/title_11.shtml>.

¹¹² *Cit. op.* 110, p. 305.

¹¹³ Vesna Ladic, *Arbitration and Insolvency Proceedings: Claims of Ordinary Bankruptcy Creditors*, vol 3.3 *Electronic Journal of Comparative Law*, (December 1999), [Žiūrėta 2009-03-20]. Prieiga per internetą <http://www.ejcl.org/33/art33-2.html>.

¹¹⁴ *Cit. op.* 112, p. 306.

¹¹⁵ *Cit. op.* 113.

Žinoma, reikia turėti omenyje, kad ginčai dėl pačią bankroto procedūrą sudarančių veiksmų (pvz. ginčai, kuriais sprendžiamas įmonės nemokumo nustatymas, apribojimų įmonės veiklai nustatymas, administratoriaus paskyrimas, pripažinimas įmonės bankrutavusia, įmonės likvidavimas) yra kone visuotinai rezervuojami teismų jurisdikcijai¹¹⁶.

Apibendrinęs Tarptautinių prekybos rūmų tarptautinio arbitražo praktiką bylose susijusiose su bankroto procedūromis, Fernando Mantila padarė išvadą, jog objektyvusis arbitruotinumumas, su subjekto statusu tiesiogiai susiję klausimai bei arbitražinės išlygos negaliojimas gali būti laikomi pagrindinėmis kliūtimis arbitrams pradėti nagrinėti ginčą ar tęsti pradėtą arbitražo procesą¹¹⁷.

Kalbant apie su subjektyviuoju arbitruotinumumu susijusius klausimus, pažymėtina, jog situacija, kuomet vienai iš arbitražo procese dalyvaujančių šalių yra pradedama bankroto procedūra yra iš tikro neapibrėžta bei kelianti abejonių¹¹⁸. Ar toks subjektas, gali būti tinkama proceso šalis, ar jį atstovaujantis teisininkas gali tikėti pilno atlygio už savo paslaugas? Visgi šiuo atveju reikėtų kalbėti ne apie arbitražinės procedūros nutraukimą, tačiau apie laikiną jos sustabdymą iki bus išspręsti su atstovavimu susiję neaiškumai.

Tokia tvarka, kad bankroto bylos iškėlimas sustabdo visų bylų, įkaitant ir ginčų sprendžiamų arbitraže nagrinėjimą nustatyta Prancūzijos, Olandijos, JAV bei kitų valstybių teisės aktuose. Tuo tarpu Belgijoje, Švedijoje bei Šveicarijoje, bankroto bylos iškėlimas tuo metu vykstančiam arbitražui bei arbitrų jurisdikcijai įtakos neturi¹¹⁹. Tačiau net ir pirmosios valstybių grupės atveju, įstatymai nedraudžia tęsti sustabdytų arbitražo procesų. Prancūzijoje ir Olandijoje bankroto procedūrą reglamentuojantys teisės aktai numato, jog tiek arbitražo proceso sustabdymas, tiek ir jo atnaujinimas nepriklauso nuo bankroto byloje jurisdikciją turinčio teismo palaiminimo. Prancūzijoje arbitražui sustabdžius ginčo nagrinėjimą jis atnaujinamas po to, kai kreditorius bankroto procedūros teisme metu pareiškia savo reikalavimą. Olandijoje atnaujinimas galimas, jei reikalavimas buvo nagrinėjamas kreditorių

¹¹⁶ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 307; Mantilla-Serrano F. *International Arbitration and Insolvency Proceedings*. 11 ARB. INTLSI(1995). P. 69.

¹¹⁷ Mantilla-Serrano F. *International Arbitration and Insolvency Proceedings*. 11 ARB. INTLSI (1995). P. 70.

¹¹⁸ *Ibid.*, p. 65.

¹¹⁹ Mikelėnas V. Arbitražo proceso klausimai remiantis Lietuvos teismų praktika. *Justitia*, 2006, nr. 2, P25; Samuel A. *Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration: A Study of Belgian, Dutch, English, French, Swedish, Swiss and West Germany Law*. Schultless Polygraphischer Verlag. Zurich. 1989. P. 143-146.

reikalavimų tvirtinimo etapo metu¹²⁰. Prancūzijoje, net ir atnaujinus ginčo nagrinėjimą arbitraže, nereiškia, kad arbitrų sprendimas nebus panaikintas, kaip pažeidžiantis nacionalinę ar tarptautinę viešąją tvarką, kadangi tam tikros bankroto procedūros ir su jomis susiję principai¹²¹ Prancūzijoje yra laikomi viešosios tvarkos objektu. Šių trijų valstybių, kurių teisės aktai bei nusistovėjusi teismų praktika reikalauja automatinio ginčų nagrinėjamų arbitraže sustabdymo, kontekste, tik viena JAV draudžia automatinį proceso arbitraže atnaujinimą. Tokį sprendimą šioje šalyje gali priimti tik su bankrotu susijusius klausimus sprendžiantis teismas¹²². Aptarti klausimai ir tokios jų sprendimo taisyklės užsienio šalyse taikomos jei arbitražo procesas jau buvo pradėtas iki inicijuojant bankroto procedūrą. Mokslininkai taip pat diskutuoja apie galimybę pradėti ginčo nagrinėjimą arbitraže, jei išlyga buvo sudaryta prieš bankroto procedūros pradžią, tačiau ginčas arbitraže nebuvo pradėtas spręsti, tačiau tokiais atvejais dažniausiai laikoma, jog arbitražu šalys pasinaudoti nebegali.

Lietuvos teismams taip pat teko nagrinėti su bankroto ir arbitražo procesų santykio problematika susijusią bylą „NCC Statyba“ v. UAB „Švilda“¹²³, kurioje klausimai kilo tiek dėl arbitrų galėjimo tęsti ginčo nagrinėjimą, kada vienai iš šalių buvo inicijuotas bankrotas, tiek su arbitražinio teismo sprendimo pripažinimo klausimais. Kadangi Lietuvos teismų praktika su arbitruotinumu susijusiais klausimais nėra plati, šį ginčą verta panagrinėti atidžiau. Ginčo šalys buvo sudariusios arbitražinę išlygą, pagal kurią visi iš sutarties kylantys ginčai nagrinėjami arbitražu. Kadangi subrangovas vėlavo atlikti pagal sutartį numatytus darbus, ieškovas kreipėsi į Arbitražinį teismą prie Tarptautinių prekybos rūmų asociacijos – Lietuva siekdamas atgauti skolą bei delspinigius. Nagrinėjant bylą arbitraže, atsakovui buvo iškelta bankroto byla. Arbitrai dėl šio fakto priėmė tarpinį sprendimą, kuriuo nusprendė, jog paraleliai vykstantis bankroto procesas neturi įtakos nei arbitražinio susitarimo galiojimui, nei arbitražo teismo jurisdikcijai, nes arbitražinio ginčo dalykas, pasak arbitrų, yra dėl nuostolių atlyginimo kilęs klausimas, o tai nėra ginčas susijęs su bankroto klausimais¹²⁴. Kiek kitokia šiuo klausimu buvo Lietuvos Respublikos apeliacinio teismo nuomonė. Teismas

¹²⁰ Vesna Lasic, Arbitration and Insolvency Proceedings: Claims of Ordinary Bankruptcy Creditors, vol 3.3 Electronic Journal of Comparative Law, (December 1999). [Žiūrėta 2009-03-20]. Prieiga per internetą <http://www.ejcl.org/33/art33-2.html>.

¹²¹ Tokiais principais laikomi: kiekvieno kreditoriaus susilaikymas nuo individualių veiksmų, kitų procesų sustabdymas, kreditorių lygybės principai Prancūzijos teismų praktikoje pripažinti tiek nacionalinės tiek ir tarptautinės viešosios tvarkos dalimi.

¹²² *Cit. op.* 120.

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje UAB „NCC Statyba“ v. UAB „Švilda“, Nr. 3K-3-20/2005, kat. 132.

¹²⁴ Mikelėnas V. Arbitražo proceso klausimai remiantis Lietuvos teismų praktika. Justitia, 2006, nr. 2, P29.

rėmėsi Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo¹²⁵ 15 str. 2 d., kurioje numatyta, jog visos civilinės bylos, kuriose įmonei pareikšti turtiniai reikalavimai yra perduodamos bankroto bylą iškėlusiam teismui bei Komercinio arbitražo įstatymo 11 str. 1 d. pagal kurią arbitražui negali būti perduoti ginčai susiję su bankrotu,. Nors teisėjų kolegija iš dalies sutiko su arbitrų nuomone, jog pagal Komercinio arbitražo įstatymo 11 str. 1 d. ginčo priskirtinumas nesikeičia dėl vienos šalies statuso pasikeitimo (*ratione personae*) – įmonės tapimo bankrutuojančia, ir tokia vienintelė sąsaja su bankroto procedūra (bankrutuojančios įmonės statusas) nėra pakankamas pagrindas ginčą perduoti nagrinėti bankroto bylą iškėlusiam teismui, jie pažymėjo, jog ginčo objektas (*ratione materiae*) yra turtinis reikalavimas, o spręsti dėl jo teisėjų nuomone yra išimtinė bankroto bylą iškėlusio teismo kompetencija. Teismas buvo šiuo klausimu buvo kategoriškas ir reziūmavo, kad įmonei iškėlus bankroto bylą, visos civilinės bylos, kuriose bankrutuojančiai įmonei keliami reikalavimai, susiję su jos turtu, tampa priskirtinos teismams ir teisingos bei perduotinos nagrinėti bankroto bylą iškėlusiam teismui. Be to, bankrutuojančios įmonės kreditorių finansinių reikalavimų tenkinimo tvarką reglamentuoja tik Įmonių bankroto įstatymas. Dėl to, teismui iškėlus bankroto bylą, visi turtinio pobūdžio reikalavimai bankrutuojančiai įmonei tampa neteisingi arbitražiniams teismams, o bylos nagrinėjimas arbitraže turi būti nutrauktas.

Tokia teismo pozicija, ypač turint omenyje, jog jis prieš tai pripažino, kad vien tik įmonės tapimo bankrutuojančia faktas esant tai vienintelei sąsajai su bankroto procedūra nėra pakankamas pagrindas arbitrams atsisakyti jurisdikcijos, yra kvestionuotina. Sekant nutarties logika būtų galima suprasti, kad nors teoriškai ginčų sprendimas arbitražu, kai vienam iš subjektų yra iškelta bankroto byla galimas, tačiau tik tokiais atvejais, kai ginčo dalykas nėra turtinio pobūdžio reikalavimai. Arbitražas savo kilme yra ginčų tarp ūkio subjektų (komercinių ginčų) sprendimo būdas, o tokie ginčai praktiškai visuomet susiję su turtiniais reikalavimais. Piniginis aspektas kai kuriose valstybėse pabrėžiamas nustatant objektyvųjį ginčų arbitruotinumą¹²⁶. Taigi išeitų, jog arbitrai galėtų nagrinėti tik labai mažą dalį su bankrotu susijusių bylų.

LAT byloje, ieškovas argumentuodamas savo kasacinį skundą teigė, jog ribojimai ginčams susijusiems su bankrotu turėtų būti suprantami siaurai, kaip tik konkrečiomis

¹²⁵ Lietuvos respublikos įmonių bankroto įstatymas. Valstybės žinios 2001, Nr. 31-1010.

¹²⁶ Šveicarijos Tarptautinės privatinės teisės kodekso (PIL) 177 str. reglamentuoja, jog kiekvienas ginčas susijęs su privačia nuosavybe gali būti nagrinėjamas arbitraže. Tokio pobūdžio reglamentavimas į arbitruotinų ginčų ratą įtraukia visus su ekonomine nauda susijusius ginčus. Tai atsispindi ir teismų praktikoje: Šveicarijos arbitrų argumentai aukščiausiojo teismo byloje Fincantieri – Cantieri Navali Italini Spa and Oto Melasa Spa v. M and arbitral tribunal, XX YBCA 766 (1995).

įstatymų pagrindu kylančiomis bankroto procedūromis, o ne bet kokiems turtiniams reikalavimams. Jis taip pat pateikė Švedijos bei Italijos teismų išaiškinimus patvirtinančius, jog šių užsienių valstybių teismai vertindami panašias aplinkybes nėra linkę paneigti arbitražo jurisdikcijos. Visgi reikia sutikti su profesoriaus V. Mikelėno pastebėjimu¹²⁷, jog užsienio valstybių teisės aktai bei teismų praktika šiuo klausimu toli gražu nėra vienoda, kaip kad jau ir buvo aptarta anksčiau. Šiame kontekste galime paanalizuoti Prancūzijoje egzistuojančią tvarką, kuomet sprendžiamos panašaus pobūdžio ginčai. Nors Prancūzijos teismai yra ne kartą pažymėję, jog su bankrotu susiję ginčai priklauso išimtinai valstybinės teismų sistemos jurisdikcijai, yra pripažįstama, jog arbitrai turi teisę nustatyti šalies, kuriai pradėtas bankroto procesas, išskolinimo dydį, tačiau neturi teisės (kaip ir įgaliojimų) įpareigoti ją sumokėti¹²⁸.

„NCC Statyba“ v. UAB „Švilda“ byloje teisėjai pilnai neatsakė į joje iškeltus klausimus. Nors buvo priimtas ginčų susijusių su bankrotu sprendimui arbitraže nepalankus sprendimas, vienareikšmiai jį įvertinti yra sunku, kadangi teisėjai savo nutarties motyvus grindė gan abstrakčiais argumentais, taip iki galo ir nepaaiškindami kaip reikėtų atskirti su bankrotu susijusius ginčus nuo tų, kurie nesusiję¹²⁹. Ateityje iškilus panašiam klausimui reikėtų tikėtis arba analogiškos nutarties su išsamesniu pagrindimu, o galbūt net ir palankesnės šių ginčų rūšies arbitruotinumui išvados, ypač atsižvelgiant į pasaulines tendencijas.

Tokio pobūdžio palyginamoji analizė demonstruoja, kaip smarkiai gali diferencijuoti skirtingų valstybių praktika ginčų susijusių su bankrotu arbitruotinumui atžvilgiu. Galima pastebėti, kad yra labai sudėtinga tokiais atvejais apibrėžti arbitruotinumą pagal vieną kriterijų (pvz. leidimas susitarti, piniginis – turtinis nuosavybės aspektas) kuris naudojamas valstybėse kaip gidas objektyviajam arbitruotinumui nustatyti. Šiuo klausimu apibrėžti nusistovėjusią tarptautinę viešąją tvarką būtų ypatingai sunku, kadangi valstybių praktika ir skirtingose valstybėse dominuojančios idėjos smarkiai skiriasi – Prancūzija susieja viešąją tvarką su svarbiausiomis bankroto procedūromis ir principais, kai tuo tarpu kitos valstybės, šio klausimo taip nesureikšmina¹³⁰. Galiausiai, net ir pripažįstančiose tam tikrą su bankrotu susijusių ginčų arbitruotinumui apimtį valstybėse egzistuoja specifiniai arbitruotinumai

¹²⁷ Mikelėnas V. Arbitražo proceso klausimai remiantis Lietuvos teismų praktika. *Justitia*, 2006, nr. 2, P25.

¹²⁸ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 307.

¹²⁹ *Cit. op.* 127, p. 26.

¹³⁰ *Cit. op.* 128, p. 309.

ribojimai, kylantys iš arbitrų jurisdikcijos pobūdžio – arbitražo sprendimai paprasčiausiai neturi priverstinio vykdymo galios.

Su intelektine nuosavybe susiję ginčai

Intelektinės teisės apsaugos objektai (pramoninis dizainas, prekių ženklai, patentai ir kt.) yra specifiniai, tad kai kuriose valstybėse dalies ar visų ginčų susijusių su jais arbitruotinumumas yra ribojamas. Kita vertus, daugelyje valstybių šie klausimai jau seniai pripažįstami arbitruotiniais¹³¹. Šių ginčų nagrinėjimo arbitražu šalininkai teigia, jog su intelektine nuosavybe susijusius ginčus spręsti arbitraže gali būti net naudingiau bei efektyviau, lyginant su valstybių teismais¹³². Specialiai šiems ginčams spręsti 1994 m. Ženevoje Pasaulio intelektinės nuosavybės organizacija įsteigė arbitražo teismą¹³³. Su intelektine nuosavybe susijusių ginčų arbitruotinumui pagrįsti pasitelkiama nemažai argumentų¹³⁴:

1) Ginčai dėl intelektinės nuosavybės dažnai susiję su sudėtingais techninio pobūdžio klausimais, kuriuos suprasti bei išspręsti šalių parinktam ir toje srityje besispecializuojančiam arbitrai yra paprasčiau, nei galimai išsamių išankstinių žinių sprendžiamu klausimu neturinčiam teisėjui. Tai gali įtakoti tiek ginčo sprendimo kokybę, tiek ir efektyvumą.

2) Arbitražo procedūros, būdamos mažiau išsamios ir lankstesnės nei procedūros teismuose, dažniausiai leidžia ginčą išnagrinėti greičiau. Tai ypatingai svarbu daliai su intelektine nuosavybe susijusių ginčų – pavyzdžiui – kylančių dėl patentų ar tam tikrų technologijų, kuomet naujovė dėl kurios ginčijamasi gali pasenti ir tapti nebeaktuali, teises į ją turinčiam savininkui jos dar nespėjus tinkamai išnaudoti. Be to, rinka gali būti greitai užpildyta pažeidžiančiomis intelektinių teisių turėtojo teises prekėmis ir taip šių teisių turėtoju padaroma didelė piniginė žala.

¹³¹ Smit R. H. General Commentary on the WIPO Arbitration Rules, Recommended Clauses, General Provisions and the WIPO Expected Arbitration Rules. American Review of International Arbitration 1998

¹³² Niblett B. The Arbitration of Intellectual Property Disputes. American Review of International Arbitration. 1994 P. 117-119.

¹³³ Daugiau informacijos apie šią instituciją. [Žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.wipo.int/amc/en/index.html>>.

¹³⁴ The Services of the WIPO Arbitration. A WIPO brochure. WIPO publication Nr. 445; Smit R. H. General Commentary on the WIPO Arbitration Rules, Recommended Clauses, General Provisions and the WIPO Expected Arbitration Rules. American Review of International Arbitration 1998.

3) Galima paminėti ir tradicinius arbitražo pranašumus: proceso privatumas, galimai geresnių santykių tarp šalių išlaikymas, galimybė pasirinkti neutralios valstybės arbitražo instituciją ar *ad hoc* arbitražo vietą bei arbitrus.

Intelektinės nuosavybės ginčų nagrinėjimo arbitraže priešininkai pateikia kontrargumentų, kad neretoje valstybėje yra sukurti specialūs teismai nagrinėjantys iš intelektinės nuosavybės kylančius ginčus. Be to, dėl nevienodo valstybių požiūrio į ginčų susijusių su intelektinės nuosavybės objektais arbitruotinumą, galimos problemos susijusios su arbitrų sprendimo pripažinimu ir vykdymu¹³⁵.

Su intelektine nuosavybe susijusių ginčų arbitruotinumo problematika ir valstybių teisė riboti objektyvųjį arbitruotinumą paprastai grindžiama tuo, kad intelektinės nuosavybės objektai (pvz. patentai ar prekės ženklai) yra teisės aktų pagrindu valstybės suteiktos išskirtinio naudojimosi teisės. Būtent dėl to tik valstybės teisinės sistemos dalimi esantys teismai turi jurisdikciją kilus ginčui nustatyti, jog tam tikras patentas yra negaliojantis ar kad ieškovui nepriklauso tam tikras prekės ženklas, teisėmis į kurį jis grindžia savo ieškinį. Tokie patento galiojimo arba prekės ženklo nuosavybės teisių nustatymai kyla iš privačių ieškinių, kuriais subjektai siekia apginti pažeistas intelektines teises, taip keldami šių, valstybės garantuojamų teisių galiojimo ir kitus su jomis susijusius klausimus. Kadangi intelektinės nuosavybės teisių galiojimas yra nustatomas pagal valstybių teisės aktuose įtvirtintus principus, kurie apima ir valstybinį registravimą (angl. *public registration*) ir taip patenka į valstybės garantuojamų teisių sritį, tai suteikė tam tikrų valstybių įstatymų leidėjams, teismams bei teisės mokslininkams pagrindą manyti, jog bent jau tokie ginčai, kurie susiję su intelektinės nuosavybės teisių galiojimu, neturėtų būti sprendžiami privačiuose arbitražo institucijose¹³⁶.

Kaip svarbus argumentas prieš šių teisių arbitruotinumą yra sprendimų dėl intelektinės nuosavybės teisių galiojimo reikšmė trečiųjų asmenų atžvilgiu. Arbitražas būdamas privačia ginčų nagrinėjimo institucija savo sprendimais gali sukelti pasekmes tik arbitražinę išlygą sudariusioms šalims, o ne kylančių *erga omnes*¹³⁷. Tai tiesiogiai susiję ir su objekto pobūdžiu

¹³⁵ Smit R. H. General Commentary on the WIPO Arbitration Rules, Recommended Clauses, General Provisions and the WIPO Expected Arbitration Rules. American Review of International Arbitration 1998.

¹³⁶ Grantam W. The Arbitrability of International Intellectual Property Disputes. Berkeley Journal of International Law. 1996. 14 (173). P. 8.

¹³⁷ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. P. 209.

bei registracijos fakto buvimu. Jeigu intelektinė teisė registruojama, tai siekis pripažinti ją negaliojančia sukeltų visuotines pasekmes¹³⁸.

Su intelektinių teisių nuosavybės galiojimu ar prekės ženklo nuosavybės nustatymu susiję ginčai kelia daugiausia probleminių klausimų, tad nėra daug valstybių leidžiančių arbitruoti tokius ginčus. Tuo tarpu su kitomis intelektinės nuosavybės teisėmis (ypač su tomis, kurios nereikalauja registracijos) susijusių ginčų arbitruotinumą paplitęs daug plačiau ir kelia mažiau diskusijų. Su intelektinės nuosavybės teisių naudojimu susiję ginčai kylantys iš autorinių teisių, patentų ar prekių ženklų perleidimo sutarčių dažniausiai yra pripažįstami arbitruotiniais¹³⁹.

Skirtingos valstybės šiuos klausimus reglamentuoja nevienodai, o palankiausios sąlygos intelektinės nuosavybės teisės ginčų arbitruotinumui yra sukurtos JAV ir Šveicarijoje¹⁴⁰. Šiose valstybėse arbitražo institucijų teisė nagrinėti ginčus susijusius su intelektinės nuosavybės teise yra įtvirtinta teisės aktuose. Kai kurių autorių teigimu¹⁴¹, taip valstybės deleguoja dalį savo jurisdikcijos arbitrams, kartu suteikdamos teisę spręsti ir dėl registruojamų intelektinės nuosavybės teisių (pramoninio dizaino, prekių ženklų ar patentų) bei apeidamos anksčiau minėtas arbitruotinumui trukdančias kliūtis.

JAV, kaip jau minėta anksčiau, yra viena iš palankiai vertinančių su intelektinės nuosavybės teise susijusių ginčų nagrinėjimą arbitražu valstybių. Pagrindiniai arbitražo teisės šaltiniai - FAA ir atskirų valstijų statutai, papildantys ir detalizuojantys pagrindiniame akte nereglamentuotas sritis. Kiekvienas su patentų galiojimu ir pažeidimais susijęs klausimas gali būti nagrinėjamas arbitraže. Teisės aktuose numatyta galimybė spręsti tik su patentų galiojimu susijusius klausimus, tuo tarpu prekių ženklų ir autorių teisių atžvilgiu JAV detali teisinių nuostatų leidžiančių su šiomis intelektinės nuosavybės teisių susijusių ginčų nagrinėjimą arbitraže sistema nėra išplėtotą. Visgi šios ginčų rūšys teismų praktikos¹⁴² ir didėjančio pasitikėjimo arbitražo atžvilgiu dėka laikomos arbitruotinomis¹⁴³.

JAV teismai yra išaiškinę, jog išnagrinėjus su patentų galiojimu susijusius ginčus, sprendimai pripažįstami galiojantys tik ginčo šalių atžvilgiu. Tokia pati nuomonė ilgainiui

¹³⁸ Grantam W. The Arbitrability of International Intellectual Property Disputes. Berkeley Journal of International Law. 1996. 14 (173). P. 9.

¹³⁹ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. P. 210.

¹⁴⁰ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 307; Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. P. 209.

¹⁴¹ *Cit. op.* 138, p. 22.

¹⁴² Saturday Evening Post Co. v. Rumbleseat Press, Inc., 816 F.2d 1191 (7th Cir. 1987)

¹⁴³ Plant D. W. Arbitrability of Intellectual Property Issues in the United States, in WIPO Worldwide Forum on the Arbitration of Intellectual Property Disputes 77. 1994. P. 34.

susiformavo daugelyje leidžiančių šių klausimų sprendimą arbitražu šalyse. Po sprendimo priėmimo, patento turėtojas privalo informuoti Patentų ir prekių ženklų komisarą apie arbitražo institucijos nutarimą nes kitaip jo pripažinimas ir vykdymas negalimas¹⁴⁴.

Šveicarijoje Federalinis intelektinės nuosavybės institutas¹⁴⁵ (angl. *Federal Institute of Intellectual Property*) jau nuo 1975 m. pripažino, jog ginčai susiję su patentų, prekių ženklų bei pramoninio dizaino galiojimu yra arbitruotini¹⁴⁶. Arbitražui priėmus sprendimą dėl minėtų intelektinės nuosavybės objektų teisinės apsaugos galiojimo ar kitų klausimų ir jį pripažinus teismuose, leidžiama registracija valstybiniame intelektinės nuosavybės registre¹⁴⁷.

Kadangi ginčų arbitruotinumą Šveicarijoje apibrėžtas per nuosavybės kriterijų, o intelektine veikla sukurtai nuosavybei apribojimais nesukurti, yra laikoma, jog sprendami ginčus, taip pat ir susijusius su intelektinė nuosavybe, arbitrai atlieka valstybines funkcijas¹⁴⁸.

Belgija irgi patenka į valstybių, kuriose leidžiama arbitruoti su patentų galiojimu susijusius klausimus, grupę. Aukščiausias Belgijos teismas yra pažymėjęs, jog ginčai dėl patentų galiojimo klausimų susiję su bendruoju interesu, tačiau tai nėra viešosios tvarkos elementas¹⁴⁹. Nacionaliniuose šalies teisės aktuose¹⁵⁰ yra atvirai išvardijama su patentais susiję ginčai, kuriuos leidžiama nagrinėti arbitraže. Į sąrašą patenka ginčai dėl patento nuosavybės, galiojimo, pažeidimo ir su susiję su patentų licenzijomis. Nearbitruotiniais pripažįstami dėl priverstinių licenzijų, patentų galiojimo ir metinio mokesčio mokėjimo kylantys ginčai¹⁵¹. Su prekių ženklais bei pramoniniu dizainu susijusių ginčų sprendimas arbitraže tiesiogiai nėra reglamentuojamas. Dėl to buvo diskutuojama, ar tokių ginčų sprendimas arbitražu yra leidžiamas, tačiau dominuojanti yra palaikanti arbitruotinumą pozicija¹⁵².

Italijoje išimtinę jurisdikciją nagrinėjant su patentais ir prekių ženklais susijusius ginčus turi valstybiniai teismai. Tai reglamentuoja proceso įstatymai. Prekių ženklus bei

¹⁴⁴ Grantam W. The Arbitrability of International Intellectual Property Disputes. Berkeley Journal of International Law. 1996. 14 (173). P.23.

¹⁴⁵ Įsteigta 1888 iki 1979 ši įstaiga vadinosi Federaline intelektinės nuosavybės tarnyba, o nuo 1979 m. iki 1996 m. Federaline intelektinės nuosavybės agentūra. Įstaigos internetinis puslapis <<http://www.ige.ch/defaulte.htm>>

¹⁴⁶ 1975 m. gruodžio 15 d. sprendimas, išspausdintas Swiss Review of Industrial Property and Copyright, 1976. P. 36-38.

¹⁴⁷ Briner R. The Arbitrability of Intellectual Property Disputes with Particular Emphasis on the Situation in Switzerland, in WIPO Worldwide Forum on the Arbitration of Intellectual Property Disputes 77. 1994.

¹⁴⁸ *Cit. op.* 144, p. 10.

¹⁴⁹ Cass. Apr. 13, 1983, Pasicrisie Belge (1983).

¹⁵⁰ 1984 kovo 28 d. Belgijos patentų teisės įstatymas 51 str. 1 d.

¹⁵¹ *Cit. op.* 147, p. 17.

¹⁵² Storme M., Demeulenaere B. International Commercial Arbitration in Belgium. Kluwer Law and Taxation Publishers. 1989.

patentus reglamentuojantys aktai taip pat numato galimybę su viešuoju interesu susijusias funkcijas vykdančiam prokurorui (angl. *public prosecutor*) *ex officio* įstoti į bylą vykstančią dėl patentų ar prekių ženklų galiojimo¹⁵³. Italijos aukščiausias teismas yra suformavęs reikalavimą, pagal kurį klausimą dėl prekių ženklų galiojimo nagrinėti leidžiama tik nacionaliniame teisme ir tik dalyvaujant prokurorui¹⁵⁴. Dėl tokių proceso teisės normų bei doktrinos yra automatiškai apribojamas ir ginčo arbitruotumas, nepaisant to, kad tas ribojimas šiuo atveju nėra grindžiamas intelektinės nuosavybės objektus saugančių teisių turinio ypatumais. Italijos aukščiausias teismas yra pasisakęs, jog arbitruotumo ribojimai netaikomi, jei arbitrams prekių ženklo galiojimo įvertinimas yra reikalingas sprendžiant pagrindinį iš sutarties kilusį ginčą¹⁵⁵. Panaši taisyklė buvo suformuota ir kitoje byloje, kur teismas irgi leido arbitrams spręsti dėl prekių ženklo galiojimo, kuomet šis klausimas iškilo nagrinėjant iš įmonės pirkimo – pardavimo sandorio kilusį ginčą¹⁵⁶.

Apibendrinant, Italijoje su intelektine nuosavybe susijusių ginčų sprendimas arbitražu leidžiamas, išskyrus su patentų ir prekių ženklų galiojimu susijusius ginčus, kuriuose dalyvauti privalo ir prokuroras. Argumentuojant jų nearbitruotinumą, Italijoje nėra pripažįstami arbitrų sprendimai, priimti užsienyje, dėl patentų ar prekių ženklų galiojimo, kuriuose pagal valstybės įstatymus privalėjo dalyvauti Italijos prokuroras. Nearbitruotinais, ko gero, būtų laikomi ir su autorinėmis neturtinėmis teisėmis susiję ginčai, kurių nagrinėjimas arbitraže, dėl moralinio teisių pobūdžio, prieštarautų itališkajai nearbitruotumo doktrinai, draudžiančiai perduoti arbitrams ginčus kylančius iš teisių, dėl kurių neleidžiama susitarti¹⁵⁷.

Vokietijoje ginčus kylančius dėl patentų pagal įstatymus sprendžia specialus federalinis teismas¹⁵⁸, kuris turi jurisdikciją nagrinėti visus su patentais susijusius ginčus, ir pagal Vokietijos Aukščiausiojo Teismo¹⁵⁹ išaiškinimą – išimtinę jurisdikciją nagrinėti ginčus kylančius dėl galiojimo, apsaugos panaikinimo bei išimtinių licenzijų¹⁶⁰. Kaip papildomas

¹⁵³ Grantam W. The Arbitrability of International Intellectual Property Disputes. Berkeley Journal of International Law. 1996. 14 (173). P. 20.

¹⁵⁴ Scheck Enterprises A.G. v. Soc. Del Grandes Marques, Cass., Sept. 15, 1977, No. 3989.

¹⁵⁵ Giordani v. Battiati, Cass., October 3 1956, No. 3329.

¹⁵⁶ Quaker-Chiari & Forti S.p.A. v. Europe-Epargne Italia s.r.l., Cass., May 19, 1989, No. 2406.

¹⁵⁷ *Cit. op.* 153, p. 20.

¹⁵⁸ Vok. *Bundespatentgericht* <<http://www.bpatg.de/>>.

¹⁵⁹ Vok. *Bundesgerichtshof* <<http://www.bundesgerichtshof.de/>>.

¹⁶⁰ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 307.

argumentas pateikiama tai, jog patento galiojimas negali būti šalių susitarimo objektu¹⁶¹. Visgi pasikeitus įstatymams šioje šalyje trūksta teismų praktikos, kad būtų galima nustatyti vienokią ar kitokią kryptį. Yra autorių, teigiančių, jog ginčai dėl prekių ženklų galiojimo yra arbitruotini, tačiau, kol nebus daugiau teismų išaiškinimų, klausimas ar Vokietijoje sumažėjo apribojimų sprendžiant su intelektine nuosavybe susijusius ginčus lieka neatsakytas¹⁶².

Prancūzijoje dėl intelektinės nuosavybės kylančių ginčų arbitruotinumo problema atsiranda dėl dalies intelektinės nuosavybės teisių ir jų apsaugos ryšio su viešąja tvarka, tad arbitrai turėtų atsisakyti spręsti su patentų ar prekės ženklų galiojimu susijusius ginčus. Išimtinė teismų jurisdikcija vis tik neapima atvejų, kai ginčai kyla dėl naudojimosi patentu ar prekių ženklų¹⁶³. Nors tam tikros ginčų dėl intelektinių teisių grupės teisės aktuose yra priskirtos specialioms tribunolams, teisės mokslininkai nemano, kad tai turėtų būti suprantama kaip specialus arbitruotinumo ribojimas.

Lietuvoje su intelektine teise susijusių ginčų arbitruotinumo ir jurisdikcijos juos spręsti klausimus reglamentuoja Komercinio arbitražo įstatymas bei Civilinio proceso kodeksas. Civilinio proceso kodekso 28 str. 1 ir 2 p. įtvirtintas išimtinis ginčų numatytų Lietuvos respublikos patentų įstatyme¹⁶⁴ bei Lietuvos respublikos prekių ženklų įstatyme¹⁶⁵ teisingumas Vilniaus apygardos teismui. Patentų įstatymo 40 str. numatyta, jog Vilniaus apygardos teismas nagrinėja visus ginčus¹⁶⁶ dėl:

- 1) Valstybinio patentų biuro Apeliacinio skyriaus sprendimų;
- 2) patentinės paraiškos ar patento nuosavybės teisės pripažinimo kitam asmeniui;
- 3) išduoto patento pripažinimo visiškai ar iš dalies negaliojančiu;
- 4) paskelbtos patentinės paraiškos, kuriai suteikta laikina apsauga, pažeidimo;
- 5) išduoto patento pažeidimo;
- 6) patento pažeidimo fakto nebuvimo nustatymo;
- 7) priverstinių licencijų išdavimo, panaikinimo ir sąlygų pakeitimo;
- 8) patento panaikinimo.

¹⁶¹ Grantam W. The Arbitrability of International Intellectual Property Disputes. Berkeley Journal of International Law. 1996. 14 (173). P. 19.

¹⁶² Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 307.

¹⁶³ *Ibid.*, p. 304.

¹⁶⁴ Lietuvos respublikos patentų įstatymas. Valstybės žinios 1994, Nr. 8-120.

¹⁶⁵ Lietuvos respublikos prekių ženklų įstatymas. Valstybės žinios 2000, Nr. 92-2844.

¹⁶⁶ išskyrus ginčų dėl išradimo patentavimo, kilusius iki patento išdavimo, kuriems numatyta privaloma ikiteisminė procedūra.

Prekių ženklų įstatymo 49 str. reglamentuojama, jog Vilniaus apygardos teismas turi išimtinę jurisdikciją nagrinėti ginčus dėl:

- 1) Valstybinio patentų biuro Apeliacinio skyriaus sprendimų;
- 2) ženklo registracijos pripažinimo negaliojančia;
- 3) ženklo registracijos panaikinimo;
- 4) ženklo savininko teisių gynimo;
- 5) ženklo pripažinimo plačiai žinomam Lietuvos Respublikoje;
- 6) Bendrijos prekių ženklų pagal Reglamento dėl Bendrijos prekių ženklo 90–101 straipsnių nuostatas.

Sistemiškai vertinant šių įstatymų ir Komercinio arbitražo įstatymo 11 str. 1 d., kurioje įtvirtinta, jog arbitražui negali būti perduoti ginčai, susiję su patentais, prekių ir paslaugų ženklais, matome, kad Lietuvoje šių ginčų sprendimas arbitraže gana nuodugnai ribojimas. Žinoma, galima diskutuoti, kad galbūt įstatymo leidėjo sprendimas perduoti nagrinėti su patentais ir prekių ženklais susijusius ginčus išimtinai Vilniaus apygardos teismui yra susaistantis tik kitus valstybės teisės sistemoje esančius teismus, o ne privačias arbitražo institucijas ar pavienius arbitrus, kaip kartais bandoma interpretuoti užsienio autorių¹⁶⁷. Byloje „NCC Statyba“ v. UAB „Švilda“, ieškovas skunde LAT bandė įrodyti, jog procesiniuose įstatymuose numatyti įpareigojimai valstybės teismams (toje byloje, pagal Įmonių bankroto įstatymą visos bylos, kuriose pareikšti turtiniai reikalavimai, iškelus įmonei bankroto bylą, turi būti perduotos nagrinėti bankroto bylą iškėlusiam teismui) yra taikytini tik teismų sistemos viduje, bet ne arbitražui. Toks teiginys grindžiamas tuo, jog arbitražas nėra teismų sistemos dalis, todėl įstatymuose numatyti nurodymai taikomi tik teismams. Teismas šiuos kasatoriaus argumentus atmetė jų plačiau nenagrinėjęs. Todėl nėra iki galo aišku, ar įstatymo leidėjo valia buvo uždrausti nagrinėti arbitraže absoliučiai visus ginčus susijusius su patentais ir prekių ženklais (kaip būtų galima spręsti iš Komercinio arbitražo įstatymo nuostatų) ar ginčus, kurie nurodyti Patentų ir Prekių ženklų įstatymuose ir kaip teismai interpretuotų situaciją jei ginčas kiltų pavyzdžiui dėl prekių ženklo naudojimo – klausimo, kuris nepatenka į Prekių ženklų įstatymo 49 str. sąrašą. Lietuvos teisės aktai *expressis verbis* draudžia ginčų susijusių su patentais ir prekių ženklais arbitruotinumą, o šiuo klausimu nesant teismų praktikos sunku įžvelgti vienokias ar kitokias tendencijas. Kadangi esamas Lietuvos reglamentavimas griežtumu prilygsta gana priešiškomis su intelektine nuosavybe

¹⁶⁷ Grantam W. The Arbitrability of International Intellectual Property Disputes. Berkeley Journal of International Law. 1996. 14 (173).

susijusių ginčų arbitruotinumui valstybėms, manytina, kad ateityje ribojimai galėtų būti mažinami. Kita vertus, reikia pastebėti, jog Lietuvos įstatymai atvirai nenumato jokių kliūčių arbitruoti su autorių ir gretutinėmis teisėmis bei pramoniniu dizainu susijusių ginčų.

Apibendrinant, dalies labiausiai komplikuočių su intelektine nuosavybe susijusių ginčų nearbitruotinumo pagrindimas yra logiškas ir pagrįstas. Juolab, kad arbitražas yra privatus ginčų sprendimo būdas ir arbitrai neturi valstybės teismams suteiktų galių priimti valstybės valią reprezentuojančius sprendimus. Vis dėlto dalis valstybių savo teisės aktuose *expressis verbis* suteikia galimybę šiems ginčams būti nagrinėjamiems arbitraže, tačiau šių institucijų sprendimų sukeliama pasekmė ribojant tik tarp šalių. Tokiais atvejais laikoma, kad viešoji tvarka nėra pažeidžiama¹⁶⁸.

Reziumuojant galima padaryti išvadą, kad valstybės su intelektine nuosavybe susijusių ginčų arbitruotinumo klausimą vertina įvairiai, ir sprendimą dėl leidimo ar draudimo spręsti šiuos ginčus arbitraže grindžia skirtingais argumentais. Nors kai kurių valstybių teisės aktai, vertinant chronologiškai, po truputį praplečia arbitruotinumą šioje srityje, nustatyti, jog egzistuoja dėsningos tendencijos negalima¹⁶⁹.

Su konkurencine teise susiję ginčai

Konkurencinės teisės nuostatos yra išskirtinai svarbios valstybių nacionalinei ir regioninei politikai, vien jau dėl jų daromos įtakos rinkos struktūrai¹⁷⁰. Diskutuojant dėl su konkurencine teise susijusių ginčų arbitruotinumo, kaip kliūtys šiems ginčams spręsti arbitraže pateikiami tokie argumentai¹⁷¹:

1) Konkurencinės teisės nuostatos yra skirtos apsaugoti ne tik individualius interesus, tačiau platų visuomenės narių interesų ratą. Didelės šalių autonomijos reikšmės ir įtakos pripažinimas, neatitinka tokios sampratos.

2) Konkurencinės teisės taisyklės ir pažeidimų nustatymo procedūros yra didelio sudėtingumo lygmens, reikia apibrėžti geografines ir prekių rinkas.

¹⁶⁸ Grantam W. The Arbitrability of International Intellectual Property Disputes. Berkeley Journal of International Law. 1996. 14 (173). P. 26.

¹⁶⁹ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 305.

¹⁷⁰ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. P. 201.

¹⁷¹ Landot Ph. Modernised EC Competition Law in International Arbitration. Kluwer Law International, 2006. P. 93.

3) Konkurencinės teisės pažeidimai yra be galo pelningi jais piktnaudžiaujantiems subjektams ir kartu ypatingai sunkiai aptinkami. Tuo gali pasinaudoti arbitražinio ginčo šalys, kurioms privatus arbitražo procesas puiki galimybė nuslėpti padarytus pažeidimus.

4) Galimybė kad arbitrai gali nukrypti nuo griežtų įstatymų leidėjo instrukcijų.

Šios ir kitos priežastys lėmė, jog ilgą laiką su konkurencine teise susiję ginčai buvo pripažįstami nearbitruotiniais. Kaip vienas pirmųjų žingsnių šių ginčų arbitruotinumą link, buvo JAV aukščiausiojo teismo sprendimas byloje *Mitsubishi v. Soler Chrysler-Plymouth*¹⁷². Ši byla yra laikoma viena svarbiausių kalbant apie arbitruotinumą ir yra bene dažniausiai cituojama į šiuos klausimus besigilinančių teisininkų. Kadangi ji jau buvo trumpai pristatyta, šiame skyriuje trumpai apžvelgsiu dar neanalizuotus jos aspektus. Vienas iš bylų svarsčių ir už leidimą perduoti ginčą spręsti arbitraže pasisakęs teisėjas išskyrė kelis svarbiausius argumentus¹⁷³:

1) Sprendžiamame ginče galintis iškilti su konkurencine teise susijęs klausimas dar jokiū būdu nesukuria konkurencijos teisės nuostatų pažeidimo prezumpcijos, tad neturėtų ir kelti arbitražinės išlygos ar susitarimo galiojimo problemų.

2) Arbitrų tribunolai yra pajėgūs spręsti dėl konkurencinės teisės klausimų, juolab, kad šalių galėjimas susitarti dėl konkurencinės teisės klausimų kylančių ginčų nagrinėjimo arbitraže, jau po jų atsiradimo, yra pripažįstamas. Arbitrai dažniausiai nagrinėja su vertikaliųjų susitarimų sukeliama konkurencijos ribojimu susijusius klausimus, o šio tipo susitarimams įvertinti reikalingi testai bei procedūros yra paprastesnės ir trumpiau trunkančios nei kitokių galimų konkurencinės teisės pažeidimų atvejais. Juolab, kad arbitrus galima pasirinkti ir iš konkurencinės teisės ekspertų tarpo, arba tokie ekspertai gali būti pasitelkiami papildomai.

3) Būtų neteisinga preziumuoti, jog arbitrai nesistengs sąžiningai taikyti konkurencinės teisės nuostatų ir nekovos su konkurencinės teisės pažeidimų sukeliama rinkos suvaržymais.

4) Nepaisant didelės visuotinės konkurencinės teisės reikšmės, arbitrai, šalims kreipiantis, turi imtis šių klausimų nagrinėjimo.

Būtina nepamiršti, jog sprendimo pripažinimo etape (*Mitsubishi Motors Corp. V. Soler Chrysler-Plymouth Inc.* byloje buvo sprendžiama dėl arbitražinio susitarimo galiojimo ir

¹⁷² *Mitsubishi Motors Corp. V. Soler Chrysler-Plymouth, Inc.*, 473 U.S. 614 (1985).

¹⁷³ Teisėjo Blackmun J. argumentacija, byloje *Mitsubishi Motors Corp. V. Soler Chrysler-Plymouth, Inc.*, 473 U.S. 614 (1985), kaip kad buvo cituota Landot Ph. *Modernised EC Competition Law in International Arbitration*. Kluwer Law International, 2006. P. 97.

leidimo spręsti ginčą arbitraže) teismai gali atsisakyti pripažinti arbitražo sprendimą remdamiesi viešosios tvarkos pagrindais, jeigu sprendime neatsispindi rėmimasis konkurencinės teisės taisyklėmis. Sprendimo peržiūrėjimo iš esmės ribojimas netrukdo JAV teismams patikrinti ir nustatyti, ar arbitrai pastebėjo iš ginčo kylančias konkurencinės teisės problemas ir priėmė dėl jų sprendimą. Ginčo šalys ir arbitrai turi pripažinti JAV konkurencinės teisės normų taikymo pareigą, kurios nesilaikymas taip pat sukelia viešosios tvarkos pažeidimą.

Visgi šis sprendimas turi ir tam tikrų minusų, kadangi teismas jį priėmė, laikydamas, kad pripažinimo procedūra bus vykdoma JAV ir teismai turės galimybę patikrinti arbitražo sprendimo atitikimą viešajai tvarkai. Jeigu, laimėjusi šalis nuspręstu jį pripažinti ir vykdyti kitoje valstybėje, JAV teismai prarastų šią galimybę. Žinoma, mažai tikėtina, kad JAV konkurencinės teisės principams prieštaraujantis sprendimas, būtų pripažintas kitoje užsienio valstybėje¹⁷⁴.

Yra manoma, kad būtent JAV Aukščiausiojo teismo doktrina išplėtota Scherk v. Alberto-Culver Co. bei Mitsubishi Motors Corp. V. Soler Chrysler-Plymouth Inc. turėjo didžiausią įtaką palankesniai požiūriui į ginčų arbitruotinumą Europos valstybėse. Daugumoje senųjų Europos valstybių teismai, nagrinėdami su Europos bendrijos (toliau EB) konkurencinės teisės klausimais susijusius ginčus pamažu pripažino arbitrų kompetenciją.

Prancūzijoje, Paryžiaus apeliacinis teismas Labinal¹⁷⁵ byloje pasakė:

„<..> net jeigu ekonominę politiką reguliuojančių konkurencinės teisės nuostatų pobūdis ir draudžia arbitrams skirti baudas ar įpareigoti nutraukti neteisėtą veiklą, jie gali padaryti išvadas dėl šalių elgesio, jei jis yra neteisėtas vertinant pagal viešosios tvarkos taisykles, kurios gali būti pritaikytos tiesiogiai šalių veiksams įvertinti, net jei jos ir netaikomos arbitražo procesui pilna apimtimi.“

Ši pozicija buvo išlaikyta ir vėliau vykusioje Aplix¹⁷⁶ byloje, kurioje teismas pasisakė, jog arbitrai gali tik nustatyti konkurencinės teisės nuostatas pažeidžiančiais veiksmais šalių sukeltas pasekmes civiliniams santykiams, tačiau negali skirti baudų. Reikia pažymėti, jog

¹⁷⁴ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. P. 203.

¹⁷⁵ CA Paris, May 19, 1993, Labinal v. Mors, 1993, kaip cituota Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999. P 337.

¹⁷⁶CA Paris, Oct. 14, 1993, Aplix v. Velcro.

abu šie sprendimai buvo priimti tarptautinio arbitražo atvejais ir dar nėra iki galo aišku, ar vienoda nuomonė išliktų sprendžiant dėl valstybės viduje priimto arbitražinio nutarimo¹⁷⁷.

Byloje *Thales Air Defence v. GIE Euromissile*¹⁷⁸ Paryžiaus apeliacinis teismas pripažino, kad EB sutarties¹⁷⁹ 81 str.¹⁸⁰ patenka į Prancūzijos nacionalinės viešosios tvarkos apimtį. Nutarime taip pat buvo pažymėta, kad tam, jog būtų pagrindas arbitraže išnagrinėto šiuo klausimu sprendimo nepripažinimui, turi būti nustatytas akivaizdus, efektyvus bei realus viešosios tvarkos pažeidimas. Pažeidimo sunkumas turi būti toks, kad teismas galėtų nuspręsti nepripažinti arbitražo sprendimo net ir be bylos esmės peržiūrėjimo¹⁸¹. Teismai neturi teisės peržiūrėti sprendimo net ir tuomet, kai arbitrai neatsižvelgė į EB konkurencinės teisės nuostatas, išskyrus apgaulės (angl. *fraud*) arba atviro/demonstratyvaus nepaisymo (angl. *manifest disregard*) atvejus¹⁸².

Šia kryptimi, pritariant minčiai, jog arbitrai turi teisę nagrinėti su EB konkurencijos teise susijusius klausimus, pasuko daugelis Europos valstybių. Teismų išaiškinimai Italijoje, Didžiojoje Britanijoje bei Vokietijoje savo turiniu pritaria prancūziškajai doktrinai. Švedijoje arbitražo teisė spręsti dėl civilinio šalių santykio ginče susijusiam su konkurencine teise įtvirtinta tiesiogiai įstatymuose¹⁸³. Nors Olandijoje šiuo klausimu nėra nei teismų praktikos nei įstatyminio reglamentavimo, šalies teisės mokslininkai mano, jog sprendimas būtų identiškas prieš tai išvardytų valstybių atžvilgiu¹⁸⁴.

Europos bendrijos mastu požiūris į EB sutarties nuostatų nagrinėjimą arbitraže atsispindi Europos teisingumo teismo (toliau ETT) byloje *Eco Swiss China Time Ltd v. Benetton International*¹⁸⁵. Benetton licenzijos pagrindu suteikė Eco Swiss teisę gaminti ir pardavinėti laikrodžius pažymėtus Benetton prekės ženklu. Neilgai trukus nuo sutarties sudarymo, Benetton vienašališkai nutraukė licenzinę sutartį, o Eco Swiss, remdamasi sutartyje įtvirtinta arbitražine išlyga, kreipėsi į arbitražą Olandijoje. Arbitrai savo 1993 m. išankstiniame sprendime nurodė, jog Benetton turi atlyginti Eco Swiss patirtus nuostolius,

¹⁷⁷ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 299.

¹⁷⁸ CA Paris, Nov. 18, 2004, *Thales Air Defence v. GIE Euromissile*.

¹⁷⁹ Prieiga per internetą:

< <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:EN:PDF>>.

¹⁸⁰ EB 81str. ir 82 str. yra pagrindiniai EB konkurencinės teisės šaltiniai.

¹⁸¹ van Houtte V. What's New in European Arbitration? *Dispute Resolution Journal*, 2005.

¹⁸² *Cit. op.* 177, p. 301.

¹⁸³ *Ibid.*, p. 297.

¹⁸⁴ Van den Berg A. *Yearbook Commercial Arbitration*, Volume XXVI. Kluwer Law International 2001. Ch. II.

¹⁸⁵ Europos Teisingumo Teismo 1999 m. gegužės 1 d. sprendimas byloje *C-126/97, Eco Swiss China Ltd v Benetton International NV* (1999), ECR I-3055.

tačiau šalys savarankiškai nesusitarė dėl sumos dydžio, todėl 1995 m. arbitražas detalizavo savo sprendimą, nustatydamas konkrečią sumą, kurią Benetton turėjo sumokėti Eco Swiss¹⁸⁶. Arbitrų sprendime jokie su konkurencine teise susiję klausimai nebuvo keliami ir nagrinėjami. Pralaimėję ginčą arbitraže, Benetton krepsė į teismą, argumentuodami tuo, kad šalių sudaryta sutartis pažeidė EB sutarties 81 str. 1 d. nuostatas, tad arbitražo sprendimo vykdymas prieštarauja EB konkurencinės teisės nuostatomis ir yra neteisėtas. Olandijos Aukščiausiasis teismas¹⁸⁷ savo sprendime nurodė, jog konkurencinės teisės taisyklių taikymas nėra Olandijos viešosios tvarkos doktrinos dalimi, tad jeigu ginčas vyktų tarp nacionalinių subjektų, teismas atmestų Benetton skudą. Kadangi ginčas buvo susijęs su EB konkurencinės teisės taisyklėmis, teimas krepsė į ETT prašydamas preliminaraus sprendimo¹⁸⁸ pagal EB sutarties 234 str.¹⁸⁹. ETT savo sprendime pasisakė, jog 81 str. yra imperatyvias nuostatas apimantis straipsnis, kuris turi viešosios tvarkos elemento požymių. Taisyklių, numatytų šiame straipsnyje, netinkamas taikymas arbitraže sudaro prielaidas tokio sprendimo nepripažinimui ar panaikinimui pagal 1958 m. Niujorko konvenciją. Ši taisyklė taikoma nepriklausomai nuo to, kad nacionalinės šalies teisės sistema konkurencinės teisės nuostatų pažeidimų nelaiko viešosios tvarkos dalimi. Arbitruotinumo požiūriu ši byla svarbi ne tuo, kas joje buvo pasakyta, tačiau labiau tyliu pritarimu ar neprieštaravimu dėl tokio tipo ginčo išsprendimo arbitraže¹⁹⁰. Dėl to yra laikoma, kad svarbiausios iš šio sprendimo išvados ir pasekmės yra tokios¹⁹¹:

1) Teismas leido aiškiai suprasti, jog EB sutarties 81 str. ir 82 str. nepritaikymas ar netinkamas pritaikymas arbitražiniame sprendime, gali sukelti prielaidas jo nepripažinti, remiantis viešosios tvarkos kriterijumi.

2) ETT nutarime vienareikšmiai įtvirtino, jog procesinės teisės nuostatos nustatytos arbitražo sprendimo apskundimui yra privalomos šalims net ir esant įtarimui dėl netinkamo EB sutarties 81 str. ir 82 str. taikymo.

3) Sistemiškai vertinant nutarimą galima daryti išvadą, jog ginčai susiję ir su EB sutarties 81 str. pažeidimais yra arbitruotini.

¹⁸⁶ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. P. 483.

¹⁸⁷ Oland. Hoge Raad < <http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/HogeRaad/>>.

¹⁸⁸ Hoge Raad, 21 March 1997, Eco Swiss China Time Ltd. v Benetton International NV, XXIII YBCA 180 (1998).

¹⁸⁹ Whish R. Competition Law, (6th ed.). LexisNexis UK, London, 2008. P.318.

¹⁹⁰ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 301.

¹⁹¹ *Cit. op.* 186, p. 484.

Kartais šis ETT sprendimas *Eco Swiss v. Benetton* byloje laikomas europietišku *Mitsubishi Motors Corp. v. Soler Chrysler-Plymouth* nutarimo atitikmeniu, daugiausia dėl to, jog pripažindamas su konkurencine teise susijusių ginčų arbitruotinumą, ETT kartu nurodo teismų sistemos svarbą tikrinant ar arbitrai tinkamai pritaikė svarbias konkurencinės teisės nuostatas¹⁹². Kiti autoriai nurodo, jog nors abu šios nutartys iš principo demonstruoja palankumą ginčų susijusių su konkurencinės teisės klausimais atžvilgiu, visgi jos skiriasi savo turiniu, nes buvo sprendžiami skirtingi klausimai, bei tuo, kad JAV aukščiausiasis teismas arbitruotinumą pripažino atvirai, o ETT jis suvokiamas sistemiškai vertinant nutartį¹⁹³.

Reikia atkreipti dėmesį, kad ne visos valstybės vienareikšmiai pripažįsta ginčų susijusių su EB konkurencinės teisės nuostatomis arbitruotinumą. Belgijoje atsakymas į klausimą ar šie ginčai arbitruotini dar ir dabar nėra iki galo aiškus. Bene pirmajame su konkurencinės teisės klausimų sprendimu arbitraže susijusiame teismo sprendime Belgijoje teisėjai išaiškino, jog arbitrai turi teisę *ex officio* nustatyti, ar sutartis iš kurios kyla ginčas yra įtakojama EB sutarties 85 str. (dabar 82 str.). Visgi jei arbitrai analizuodami EB konkurencinės teisės nuostatas nustatytų, jog jos buvo pažeistos, arbitražinis susitarimas taptų negaliojančiu¹⁹⁴. Toks ribojimas gali būti laikomas pažeidžiančiu arbitražinės išlygos atskirumo (angl. *separability*) principą. Belgijoje buvo išplėtotas ir kita su EB konkurencine teise susijusi doktrina, pagal kurią ar ginčą galima nagrinėti arbitraže priklauso nuo to, ar EB konkurencinės teisės nuostatos svarbios kaip ginčo esmę sudarantis ar tik kaip preliminarus klausimas. Ši doktrina leido arbitrams spęsti ginčą jei su konkurencinės teisės normomis buvo susijęs tik preliminarus klausimo sprendimas. Tokiai nuomonei oponuojantys mokslininkai teigia, jog su EB konkurencine teise susijusių ginčų arbitruotinumą ribojamas ne todėl, kad arbitrai galės spęsti dėl tam tikros sutarties galiojimo EB konkurencinės teisės atžvilgiu, kadangi toks arbitrų sprendimas niekaip neįpareigoja atsakingų valstybės subjektų bei teismų, kurie nėra saistomi pripažinti arbitrų nuomonę ir yra laisvi patys įvertinti ar sutartimi buvo pažeistos konkurencinės teisės nuostatos. Ši nuomonė pamažu įsitvirtina ir yra

¹⁹² Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 301.

¹⁹³ Landot Ph. *Modernised EC Competition Law in International Arbitration*. Kluwer Law International, 2006. P.101.

¹⁹⁴ *Cit. op.* 192, p. 297.

pripažįstama, tad manytina, jog Belgijos teismai kilus ginčą pripažintų su EB konkurencinės teisės nuostatomis susijusių ginčų arbitruotinumą¹⁹⁵.

Arbitražo teismų teisė nagrinėti su konkurencine teise susijusius ginčus pripažįstama ne tik ginčams kylantiems dėl EB konkurencinės teisės nuostatų, bet ir iš nacionalinių valstybės konkurencinių teisės normų kylančių ginčų atžvilgiu. Daugumos valstybių teisės aktai, teismų išaiškinimai ar doktrinos nuomonė yra palanki šios srities ginčų susijusių su nacionalinėmis konkurencinės teisės nuostatomis. Šveicarijoje įstatymuose numatytas arbitruotinumą valstybės vidaus ginčiuose ribojimas buvo panaikintas 1995 m. Švedijoje, Didžiojoje Britanijoje bei Italijoje arbitruotinumą yra atvirai nustatytas teisės aktuose. Tarp pilnai nepripažįstančių šių ginčų arbitruotinais šalių galima paminėti Belgiją¹⁹⁶.

Lietuvoje teismo praktikos tiek sprendžiant ginčus susijusius su EB tiek ir su nacionalinėmis konkurencinės teisės nuostatomis nėra. Vertinant griežtas Komercinio arbitražo įstatymo normas, draudžiančias perduoti nagrinėti arbitražui ginčus susijusius su konkurencija bei ne visuomet arbitražo jurisdikcijai palankią teismų praktiką¹⁹⁷, būtų galima manyti, jog Lietuvos teismai pripažintų ginčus susijusius su konkurencine teise nearbitruotinais. Visgi toks griežtas nusistatymas yra priešingas didžiosios dalies Vakarų Europos valstybių praktikai, kaip beje ir ETT išaiškinimui byloje *Eco Swiss v. Benetton*, o tokia Lietuvos įstatymų leidėjo politika gali būti vertinama kaip nemoderni bei praradusi aktualumą. Nors ETT sprendimas minėtoje byloje tiesiogiai neprivalomas Lietuvos teismams, jis leidžia spręsti apie palankumą su konkurencine teise susijusių ginčų sprendimui arbitraže.

Konkurencinė teisė buvo viena pirmųjų teisių šakų, su kuria susiję ginčai nepaisant ilgalaikės priešiškos sprendimui arbitraže praktikos buvo pripažinti arbitruojamais. Prabėgus 25 metams nuo revoliucinio arbitruotinumą išplėtimui sprendimo *Mitsubishi Motors Corp. V. Soler Chrysler-Plymouth, Inc.* byloje daugelis pasaulio valstybių pasekė JAV praktika ir pripažino ginčus susijusius su konkurencine teise arbitruotinais. Šiais laikais daugumoje modernias teisės sistemas turinčių valstybių minėtus ginčus pripažįsta arbitruotinais.

¹⁹⁵ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 298.

¹⁹⁶ *Ibid.*, p. 299.

¹⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje UAB „NCC Statyba“ v. UAB „Švilda“, Nr. 3K-3-20/2005, kat. 132.

Ginčai kylantys iš vartojimo sutarčių

Vartotojas yra fizinis asmuo, kuris pareiškia savo valią pirkti, perka ir naudoja prekę ar paslaugą asmeniniams, šeimos, namų ūkio poreikiams, nesusijusiems su verslu ar profesija, tenkinti¹⁹⁸. Su vartotojais sudaromos sutartys vadinamos vartojimo sutartimis.

Arbitruotinumo problema ginčiuose kylančiuose iš su vartotojais sudarytų sutarčių pirmiausia kyla dėl šalių derybinės galios (angl. *bargaining power*) disproporcijos. Vartotojas yra laikomas silpnesniąja sutarties šalimi, tad valstybė gali jam garantuoti papildomą teisinę apsaugą. Daugelyje valstybių ginčų kylančių iš vartojimo sutarčių sprendimas arbitražu yra leidžiamas. Su vienokiomis ar kitokiomis išlygomis ar be jų tokia praktika egzistuoja: JAV, Prancūzijoje, Portugalijoje, Ispanijoje bei Didžiojoje Britanijoje. Nors šiose valstybėse su vartojimo sutartimis sudaryti ginčai patenka į arbitruotinų ginčų sąrašą, įstatymų leidėjai dažniausiai sukuria specialius reikalavimus pačiam arbitražiniam susitarimui, o neatitikęs nustatytų reikalavimų jis laikomas negaliojančiu. Aukščiau išvardytos valstybėse, kuriose ginčų kylančių iš vartojimo sutarčių nagrinėjimas arbitraže yra leidžiamas, pripažįstama, jog ir po ginčo iškilimo sudarytas susitarimas spręsti jį arbitražo pagalba yra teisėtas. Tokia nuomonė yra grindžiama tuo, kad jei silpnesnioji sutarties šalis savanoriškai atsisako valstybės garantuojamos teisės spręsti ginčus teismuose, ji tai daro pasvėrusi savo galimybes bei įvertinusi riziką¹⁹⁹.

Tuo tarpu arbitražinių susitarimų, kurie kaip privalomas pagrindinės tipinės sutarties priedas pateikiami vartotojams vertinimas yra nevienareikšmis. Sutikimas su tipinėje sutartyje nurodyta arbitražine išlyga yra vienintelis būdas sudaryti sutartį, todėl verčia abejoti dėl jos teisėtumo, kadangi tokiu būdu silpnoji sutarties šalis yra priverčiama sudaryti privalomą arbitražinį susitarimą²⁰⁰.

Nors aukščiau išvardytos valstybės apibūdintos kaip palankiai vertinančios iš vartojimo sutarčių sudarytų ginčų sprendimą arbitražo institucijose, jų praktika šalies viduje bei tarptautinių ginčų atžvilgiu gali skirtis. Prancūzijoje bei Šveicarijoje pripažįstamas tik ginčų kylančių iš tarptautinių vartojimo sutarčių su išankstinėmis arbitražinėmis išlygomis

¹⁹⁸ Lietuvos respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas. Valstybės žinios 1994, Nr. 94-1833. 2 str. 14, 15 p.

¹⁹⁹ Kaufmann-Kohler G., Schultz T. Online Dispute Resolution. Kluwer International Law, 2004. P. 171 – 172.

²⁰⁰ Brunet E. J., Speidel R. E., Sternlight J. E., Ware S. H. Arbitration Law in America: A Critical Assessment. Cambridge University Press, 2006. P. 141.

arbitruotinumas. Tuo tarpu Vokietijoje ir Didžiojoje Britanijoje nagrinėjimų ginčų arbitruotinumui yra keliami specifiniai reikalavimai²⁰¹.

Leidžiančios ginčų kylančių iš vartojimo sutarčių sprendimą arbitražo institucijose valstybės susiduria su nemažai problemų. Nors šalininkai ir teigia, kad šių ginčų sprendimas arbitraže suteikia vartotojams galimybę išspręsti savo ginčus greičiau bei pigiau, oponuojanti nuomonė taip pat gerai argumentuota²⁰². Visų pirma, kompanijos, kurios su paslaugų vartotojais sudaro sutartis, turi daugiau patirties sprendžiant ginčus arbitraže. Visų antra, yra pripažįstama, jog iš vartojimo sutarčių ginčų sprendimas arbitraže yra puikus būdas išvengti grupinių ieškinių, nes arbitražinėje išlygoje galima susitarti dėl jų negalimumo (o ir apskritai diskutuojama dėl grupinių ieškinių galimumo arbitraže). Galiausiai, įmonės dar prieš sudarydamos arbitražinę išlygą išsirenka arbitražo instituciją, taip užtikrindamos tos institucijos pajamas. Šios rūšies ginčų arbitruotinumo kritikai taip pat teigia, jog siekdamos užsitikrinti pajamas arbitražo institucijos sąmoningai ar nesąmoningai įmonės poziciją gali vertinti palankiau. Šios ir kitos priežastys neleidžia teigti, jog iš vartojimo sutarčių kylančių ginčų sprendimas arbitraže yra vienareikšmiai naudingas vartotojui ir visais atvejais užtikrina tinkamą jo teisių apsaugą.

Kalbant apie reikalavimus tarp įmonių ir vartotojų sudaromoms sutartims su arbitražinėmis išlygomis, galima paminėti 1993 m. balandžio 5 d. EB direktyvą 93/13²⁰³. Šiame teisės akte reglamentuojama kas yra nesąžiningos vartotojų atžvilgiu nuostatos ir kokios pasekmės kyla šalims, sudariusioms sutartį, kurioje esama vartotojo atžvilgiu nesąžiningų nuostatų. Direktyva nustato, jog jei nesąžiningos sąlygos naudojamos sutartyje, kurią pardavėjas ar tiekėjas sudaro su vartotoju, nėra privalomos vartotojui, o pati sutartis ir toliau lieka šalims privaloma tomis sąlygomis, jei ji gali išlikti be nesąžiningų nuostatų. Tarp pavyzdinių nesąžiningų vartotojo atžvilgiu sutarties sąlygų pateikta ir tiesiogiai susijusi su arbitražu sąlyga, kurios tikslas arba rezultatas yra panaikinti arba trukdyti vartotojo teisei pareikšti ieškinį arba naudotis bet kuria kita teisinės apsaugos priemone, ypač reikalaujant, kad vartotojas ginčus pavestų spręsti išskirtinai arbitražui, kuriam nėra taikomos teisinės nuostatos, nederamai apriboti jo turimus įrodymus arba skirti jam įrodinėjimo pareigą, kuri pagal taikytinus teisės aktus turėtų tekti kitai sutarties šaliai. Reikėtų atkreipti dėmesį, jog ši

²⁰¹ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. *Comparative Law of International Arbitration*. Sweet & Maxwell, 2007. P. 314.

²⁰² *Ibid.*, p. 141.

²⁰³ 1993 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais 93/13/EB.

pavyzdinė nesąžininga nuostata yra suformuluota gana neaiškiai ir neeliminuoja iš tokių sutarčių kylančių ginčų arbitruotinumo²⁰⁴.

Lietuvoje, iš vartojimo sutarčių kylantys ginčai patenka į Komercinio arbitražo įstatymo 11 str. 1 d. ribojimą ir todėl yra pripažinti nearbitruotiniais. Visgi minėtos šio įstatymo nuostatos santykis su Lietuvos respublikos civilinio kodekso²⁰⁵ (toliau CK) 6.188 str., kuriame pateikiamas nesąžiningomis laikomų vartojimo sutarčių sąlygos, perkeltos iš jau įvardintos direktyvos. Minėto CK straipsnio 2 d. 18 p. identiška direktyvos reguliavimui įtvirtinta, jog nesąžininga yra tokia sąlyga, kuri „panaikina arba suvaržo vartotojo teisę pareikšti ieškinį ar pasinaudoti kitais pažeistų teisių gynimo būdais (reikalauja perduoti spęsti ginčus tik arbitražui, apriboja įrodymų panaudojimą, perkelia įrodinėjimo pareigą vartotojui ir pan.)“. Analizuojant šią nuostatą būtų galima prieiti prie išvados, kad net ir iš vartojimo sutarčių kylančius ginčus galima spęsti arbitražu, jeigu dėl to šalys susitaria jau kilus ginčui laisva valia. Bet kuriuo atveju, šios nuostatos loginė formuluotė nėra betarpiškai draudžianti iš vartojimo sutarčių kylančių ginčų arbitruotinumo. Ko gero taip yra todėl, kad CK nuostatos perkeltos iš direktyvos, kuri atspindi daug laisvesnį požiūrį į iš vartojimo sutarčių kylančių ginčų arbitruotinumą ir atitinka šio skyriaus pradžioje minėtų užsienio valstybių praktiką, o Lietuvos įstatymų leidėjas ją perkėlė į CK, neatsižvelgdamas į griežtą bei senesnę Komercinio arbitražo įstatymo 11 str. 1 d. ribojimą.

Kitas problemiškas su iš vartojimo sutarčių kylančių ginčų arbitruotinumą susijęs aspektas buvo nagrinėjamas LAT byloje L.K. v. AB „SEB bankas“²⁰⁶. Ieškovė kreipėsi į LAT prašydama panaikinti Lietuvos apeliacinio teismo nutartį ir patenkinti reikalavimą – panaikinti Vilniaus komercinio arbitražo teismo sprendimą. Kasatorė savo skundą grindė argumentuodama, jog nagrinėjant ginčą arbitraže buvo pažeista Komercinio arbitražo įstatymo 11 str. 1 d., kurioje nustatytas draudimas perduoti arbitražui ginčą, kilusį iš vartojimo sutarčių. Sutartis, dėl kurios kilo šalių ginčas, pasak ieškovės yra vartojimo sutartis. Ji teigė vartojimo sutarties sąvoka turi būti aiškinama vadovaujantis CK 1.39²⁰⁷, o ne 6.350²⁰⁸

²⁰⁴ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 313.

²⁰⁵ Lietuvos respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios 2000, Nr. 74-2262.

²⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje L.K. v. AB „SEB bankas“, 3K-3-156/2007, kat. 133.

²⁰⁷ CK 1.39 str. 1 d. „Šiame ir kituose šio kodekso straipsniuose minima vartojimo sutartimi yra laikomas sutartis dėl prekių ar paslaugų įsigijimo, kurią fizinis asmuo (vartotojas) su prekių ar paslaugų pardavėju (tiekiu) sudaro su vartotojo verslu ar profesija nesusijusiu tikslu, t.y. vartotojo ameniniam, šeimos, namų ūkio poreikiams tenkinti.“

straipsniu, o vien tai, kad CK 6.350 str. ir CK skyrius, kuriame yra ši teisės norma netaikomi, kai perkamas nekilnojamasis daiktas, nereiškia, jog tais atvejais, kai fizinis asmuo perka iš juridinio asmens nekilnojamąjį daiktą savo asmeniniams, šeimos, namų ūkio poreikiams tenkinti, tokia sutartis nėra laikoma vartojimo sutartimi. Kasaciniame skunde taip pat buvo nurodyta, jog esminiais sutarties elementais, nulemiančiais sutarties kvalifikavimą vartojimo sutartimi, laikytini sutarties sudarymo tikslas ir šalys, bet ne tai, koks daiktas įsigyjamas – kilnojamasis ar nekilnojamasis. Tokia nuomonė yra pripažinta ir vyraujanti daugelyje valstybių²⁰⁹. LAT iš dalies sutikdamas su ieškovės teiginiais pripažino, jog vartotojo kriterijus yra labai svarbus, tačiau teismas pažymėjo, jog byloje ieškovė ji neįrodė, jog buvo veikama siekiant tenkinti savo asmeninius, šeimos ar namų ūkio poreikius. Teismas taipogi analizavo kas gali būti vartojimo sutarties objektais. LAT nuomone, jei sutarties objektas yra kilnojamasis daiktas į tai būtina atsižvelgti. Vartojimo pirkimo–pardavimo sutarčių ypatumai yra nustatyti CK 6.350–6.370 str., o CK 6.350 str. yra įtvirtinta, kad vartojimo pirkimo–pardavimo sutarties objektas yra prekė – kilnojamasis daiktas. Nekilnojamojo daikto pirkimo–pardavimo sutartys reglamentuojamos CK 6.392–6.401 str. Teismas argumentavo, kad sistemiškai aiškinant šias nuostatas, darytina išvada, jog įstatymas, atsižvelgiant į sutarties objektą, nepriskiria nekilnojamojo daikto pirkimo–pardavimo sutarties prie vartojimo sutarčių kategorijos. LAT tokiems argumentams paremti pasitelkė keletą EB direktyvų, vienoje iš jų (85/577/EBB dėl vartotojų apsaugos, susijusios su sutartimis, sudarytomis ne prekybai skirtose patalpose) nustatyta, kad ji netaikoma sutartims dėl nekilnojamojo turto statybos, pardavimo ir nuomos arba sutartims dėl kitų su nekilnojamuoju turtu susijusių teisių, o kitos (93/13/EBB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais) preambulėje nekilnojamasis daiktas neišskirtas iš vartojimo sutartimi galimų įsigyti daiktų. Susumavęs tokius argumentus LAT konstatavo, kad nagrinėjamoje byloje šalių ginčas kilo ne iš vartojimo pirkimo–pardavimo sutarties, todėl nepatenka į Komercinio arbitražo įstatymo 11 straipsnyje nustatytų ginčų sąrašą ir yra arbitruotinas²¹⁰.

Visgi tokią LAT argumentaciją dėl kilnojamojo daikto galima kvestionuoti. Pirmoji iš minėtų EB direktyvų yra skirta reglamentuoti konkrečiai sričiai ir nėra tinkama vertinant kilnojamojo daikto galėjimą būti vartojimo sutarties objektu apskritai. Teismo įvardintuose

²⁰⁸ CK 6.350 str. 1 d. “Pagal vartojimo pirkimo–pardavimo sutartį pardavėjas <...> įsipareigoja parduoti prekę – kilnojamąjį daiktą pirkėjui <...>.”

²⁰⁹ Walker P. M. Practice Notes on Consumer Law 4th edition. Routledge Cavendish, 2001. P. 1-2; Weatherhill S. Consumer Protection Law 2nd edition. Ashgate Publishing Ltd., 2005. P. 1-20.

²¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje L.K. v. AB „SEB bankas“, 3K-3-156/2007, kat. 133.

EB teisės aktuose nėra įtvirtinta, jog kilnojamieji daiktai negali būti vartojimo sutarties objektais dėl savo kaip daiktų ypatybių. Kaip jau buvo minėta, svarbiausiu kriterijumi tiek teisės aktuose tiek ir doktrinoje yra laikomas tikslas, dėl kurio yra perkamos prekės. Galima sutikti su LAT, jog šioje byloje kasatorė neįrodė, jog būstą siekė įsigyti būtent kaip vartotoja, tačiau kilnojamojo daikto eliminavimas iš vartojimo sutarties objektų reikštų, jog tais atvejais, kai fizinis asmuo savo asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams įsigyja nekilnojamąjį daiktą, tokia sutartis nėra vartojimo, o pirkėjui nėra garantuojamos papildomos garantijos. Tačiau būtų labai sunku svariai pagrįsti tokią diferenciaciją vien dėl daikto pobūdžio (kilnojimas ar nekilnojamas), kadangi jį perkantis fizinis asmuo savybėmis bei savo derybine galia yra toks pats vartotojas, koks būtų pirkdamas bet kurį kilnojamąjį daiktą. Visgi tokia teismų nuomonė reiškė, jog dėl nekilnojamojo daikto pirkimo pardavimo tarp verslo subjekto ir vartotojo sudarytos sutartys galėtų turėti arbitražinę išlygą, o iš jų kylantys ginčai yra arbitruotini.

Panašu, kad LAT nebuvo visiškai patenkintas dėl savo ankstesnio išaiškinimo ir vėlesnėje byloje²¹¹ dar kartą pasisakė dėl vartojimo sutarčių santykio su nekilnojamojo daikto pirkimo pardavimo sutartimis. Šį kartą LAT tiesiog pasirėmė pirkimo–pardavimo sutarties subjektine sudėtimi (pirkėjas – fizinis asmuo, pardavėjas – juridinis asmuo) ir sutarties šalių tikslais (pirkėjo – savo ar savo šeimos narių aprūpinimas būstu, pardavėjo – paprastai veiklos vykdymas su verslu susijusiais tikslais) ir nustatė, kad tokia sutartis laikytina vartojimo sutartimi pagal CK 1.39 str. 1 d. ir jai taikytinos vartotojo interesus apsaugančios specialiosios teisės normos. Dėl šios nutarties, esant vartojimo sutarčiai dėl nekilnojamojo daikto pirkimo–pardavimo, šalys pagal galiojančius teisės aktus nebegalės sudaryti arbitražinio susitarimo dėl iš tokios sutarties kylančių ginčų nagrinėjimo arbitraže.

Ginčai kylantys iš darbo teisinių santykių

Komercinio arbitražo įstatymas draudžia arbitraže spręsti iš darbo teisinių santykių kylančius ginčus. Draudimas arbitruoti tokius ginčus, kaip ir iš vartojimo sutarčių kylančių ginčų atveju, paremtas silpnesne vienos iš šalių padėtimi²¹². Kai kuriose užsienio valstybėse taip pat egzistuoja tam tikri apribojimai susiję su iš darbo teisinių santykių kylančių ginčų

²¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje A.K. v. UAB „Alsva“, 3K-3-608/2008, kat. 42.4; 45.6; 94.2.1.

²¹² Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 313.

sprendimu arbitražiniuose teismuose. Italijoje uždrausta arbitraže spręsti individualius darbo ginčus²¹³, nebent arbitražinė išlyga būtų įtvirtinta kolektyvinėje sutartyje²¹⁴. Šveicarijoje teismai turi išimtinę jurisdikciją nagrinėti iš darbo teisinių santykių kylančius ginčus, išskyrus tarptautinio arbitražo atvejais, kuomet sprendžiami su darbo teisiniais santykiais susiję piniginiai klausimai. Prancūzijoje ir Belgijoje leidžiama susitarti tik dėl su darbo teisiniais santykiais susijusių ginčų nagrinėjimo arbitraže tik po ginčo iškilimo, o JAV (išskyrus keletą darbininkų grupių)²¹⁵, Didžiojoje Britanijoje, Olandijoje bei Švedijoje dėl šių ginčų arbitruotinumą galima susitarti tiek iš anksto tiek ir po ginčo iškilimo²¹⁶. Vokietijoje šie ginčai yra sprendžiami specializuotame teisme it todėl nearbitruotini²¹⁷.

Lietuvoje darbo ginčų nagrinėjimas arbitraže ribojamas pagal Komercinio arbitražo įstatymo nuostatas. Kolektyviniai darbo ginčai gali būti nagrinėjami taip vadinamame darbo arbitraže, kuris sudaromas prie apylinkės teismo, kurio aptarnaujamoje teritorijoje yra įmonės arba kolektyvinio ginčo reikalavimus gavusio subjekto buveinė. Darbo arbitražo sudėtį, ginčo nagrinėjimo ir priimto sprendimo vykdymo tvarką nustato Vyriausybės patvirtinti Darbo arbitražo nuostatai²¹⁸. Nors toks darinys yra patvirtintas Vyriausybės nutarimu o darbo arbitražą sudaro apylinkės teismo teisėjas, skiriamas Apylinkės teismo pirmininko, kuris dar yra ir darbo arbitražo pirmininkas, jam asistuoja ir 6 arbitrai, paskirti kolektyvinio darbo ginčo šalių. Toks arbitrų skyrimas suteikia šalims tam tikrą dispozicijos laisvę, juolab kad sprendimai priimami balsų dauguma. Šioje ginčų sprendimo įstaigoje priimti sprendimai saisto tik ginčo šalis, o jei įpareigotas darbdavys, atitinkamas valdymo organas ar administracijos pareigūnas nevykdo sprendimo darbuotojai Lietuvos Respublikos darbo kodekso nustatyta tvarka gali būti skelbiamas streikas. Šis kolektyviniams ginčams nagrinėti sušaukiamas darbo arbitražas ne tik šiek tiek panašus į tradicinį su valstybės teismų sistema nesusietą arbitražo tribunolą, bet ir garantuoja tam tikrus arbitražui įprastus privalumus (greitas ginčo išsprendimas).

Kaip ir kitose nagrinėtose srityse arbitruotinumą pamažu plinta ir kaip darbo ginčų sprendimo priemonė valstybėms nustatant tam tikrus saugiklius ar net ir visai neribojant

²¹³ Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. Kluwer Law International, 2004. P. 484.

²¹⁴ Rubino-Sammartano M. International Arbitration Law and Practice. Kluwer Law International, 2001. P. 174.

²¹⁵ Moffitt. M. L., Kordone R. C. The Handbook of Dispute Resolution. John Wiley and Sons, 2005. P. 321-322.

²¹⁶ Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007. P. 313.

²¹⁷ Reimann M., Zekoll J. Ebke W. Introduction to German Law. Kluwer Law International, 2005 P. 303.

²¹⁸ Lietuvos Vyriausybės nutarimas „Dėl Darbo arbitražo nuostatų ir Trečiųjų teismo nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003 Nr. 93-4206.

tokių ginčų sprendimo arbitražiniuose tribunoluose. Draudžiančios šių ginčų arbitruotinumą valstybės neretai turi įsteigusios specialiai tokiai ginčų rūšiai spręsti pritaikytas institucijas, kaip kad yra Vokietijoje ar dalyvauja formuojant institucijas panašias į Lietuvoje egzistuojantį darbo arbitražą

IŠVADOS

1) Arbitruotinumumas – visame pasaulyje pripažintas ir vis dar aktualus kriterijus, kurio pagalba valstybės nusistato ginčų rūšis, kurias būtinai siekia išlaikyti savo teismų jurisdikcijoje. Iš skiriamų dviejų pagrindinių arbitruotinumumo rūšių – subjektyviojo ir objektyviojo, antrasis kelia daugiausia ginčų. Bendrosios teisės valstybėse (JAV bei Anglijoje) objektyviojo arbitruotinumumo klausimas reglamentuojamas gana siaurai, pagrindinę našta užkeliant teismų aiškinimui, tuo tarpu kontinentinės teisės valstybėse įstatyminiam reguliavimui tenka didesnė našta. Kontinentinės teisės valstybės arbitruotinumus ginčus dažniausiai atskiria pagal pasirinktą kriterijų (galimybė susitarti, piniginis pobūdis).

2) Nors 1958 m. Niujorko konvencijoje (ir dalyje mokslinės literatūros) viešoji tvarka ir arbitruotinumumas yra skiriami kaip skirtingi institutai, tokiam atskyrimui pagrįsti reikalinga labai preciziška analizė. Dažniausiai šios koncepcijos eina paraleliai ir pasižymi identišku turiniu. Skirtumus galime nustatyti tik specifiniais atvejais, kai arbitruotinumą reguliuojančios teisės normos nebūtinai būna ir valstybės viešosios tvarkos dalimi.

3) Spręsdami arbitruotinumui taikomos teisės klausimus teismuose, daugumos valstybių teisėjai pasirenko taikyti *lex fori* teisės reikalavimus. Visgi teismai, sprendžiantys ginčo perdavimo nagrinėti arbitraže klausimą, kai arbitražo vieta yra užsienio valstybėje, turėtų pasiremti *lex arbitri* teise.

4) Vertinant užsienio valstybių teisės aktus, teismų praktiką bei doktriną darytina išvada, kad daugumos arbitruotinumumo požiūriu kadaise buvusių probleminių ginčų sprendimas arbitraže analizuotų valstybių teisinėse sistemose laipsniškai tampa galimas, vietoj betarpiško draudimo nagrinėti tokius ginčus, valstybėms verčiau renkantis kitokius svarbių vertybių bei viešosios tvarkos principų apsaugos būdus. Arbitruotinumumas draudžiamas tik tais atvejais, kai jis konceptualiai neįmanomas pagal pasirinktą vertinimo kriterijų ar negalimas dėl arbitražinio teismo sudarymo bei arbitrų įgaliojimų ypatumų (pvz. galios priimti sprendimus galiojančius *erga omnes* trūkumo ar negalėjimo įpareigoti vykdyti priimtų sprendimų).

5) Arbitruotumo klausimus reglamentuojančių Lietuvos bei užsienio šalių teisės aktų bei teismų praktikos lyginamoji analizė atskleidžia konservatyvų ir atsargų Lietuvos teisminių institucijų požiūrį į arbitražinius teismus bei arbitrų gebėjimą spręsti šalių ginčus bent kiek susijusius su arbitruotinumumo problemų keliančiais klausimais. Viena vertus, tokią situaciją įtakoja jau senokai priimtas (1996 m.) bei labai konservatyvus arbitruotinumumo klausimais Komercinio arbitražo įstatymas, kita vertus, prie to prisideda ir Lietuvos teismai, nutartyse

gana plačiai vertinantys arbitruotinumą ribojimus. Lietuvoje svarbiausios atskirų ginčų rūšių arbitruotinumui bylos nagrinėtos dėl bankroto ir vartojimo sutarčių ir nors jose priimtos nutartys galimai ir atspindi nacionalinių įstatymų reikalavimus, kartu jos yra neatitinkančios pasaulinių tendencijų.

6) Norint, kad arbitražas Lietuvoje įsitvirtintų kaip stipri, aktualius verslo subjektų poreikius atitinkanti bei patogi alternatyva valstybių teismų sistemai, būtina įtvirtinti didesnę pasitikėjimą juo ir, vadovaujantis dominuojančia užsienio valstybių praktika, praplėsti arbitruotinų ginčų ratą.

ŠALTINIAI

Teisės aktai:

1. Lietuvos respublikos Seimo nutarimas „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“. Valstybės žinios 1995. Nr. 10–208;
2. Lietuvos respublikos komercinio arbitražo įstatymas. Valstybės žinios 1996, Nr. 39-961;
3. Lietuvos respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios 2002, Nr. 36-1340;
4. Lietuvos respublikos įmonių bankroto įstatymas. Valstybės žinios 2001, Nr. 31-1010;
5. 1984 kovo 28 d. Belgijos patentų teisės įstatymas (Loi sur les brevets d'invention (du 28 mars 1984)) ;
6. Lietuvos respublikos patentų įstatymas. Valstybės žinios 1994, Nr. 8-120;
7. Lietuvos respublikos prekių ženklų įstatymas. Valstybės žinios 2000, Nr. 92-2844;
8. Lietuvos respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas. Valstybės žinios 1994, Nr. 94-1833;
9. 1993 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais 93/13/EB;
10. Lietuvos respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios 2000, Nr. 74-2262;
11. Lietuvos Vyriausybės nutarimas „Dėl Darbo arbitražo nuostatų ir Trečiųjų teismo nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003 Nr. 93-4206.

Specialioji literatūra:

1. Poudret J.F., Besson S., Berti S., Ponti A. Comparative Law of International Arbitration. Sweet & Maxwell, 2007;
2. Redfern A., Hunter M. Law and Practice of International Commercial Arbitration. Sweet & Maxwell, 2004;
3. Bennett S. C. Arbitration. ALM Publishing, 2002;
4. Lew. J. D. M., Mistelis L. A., Kroll S. Comparative International Arbitration. Kluwer Law International, 2004;
5. Mikelėnas V., Dominas. G. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995;

6. Mikelėnas V. Nori konfidencialumo – rinkis arbitražą. *Verslo žinios*, 2007 11 06;
7. Brunet E. J., Speidel R. E., Sternlight J. E., Ware S. H. *Arbitration Law in America: A Critical Assessment*. Cambridge University Press, 2006;
8. Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Savame J. Fouchard, Gaillard, Goldman on *International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 1999;
9. Autorių kolektyvas. *Namų advokatas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002;
10. Rubino-Sammartano M. *International Arbitration Law and Practice*. Kluwer Law International, 2001;
11. Lynch Katherine L. *The Forces of Economic Globalization: Challenges to the Regime of International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003;
12. Jeydel R. Consolidation, Joinder and Class Actions. *Dispute Resolution* vol. 57, nr. 4, 2002;
13. Bennett S. C. The Developing American Approach to Arbitrability. *Dispute Resolution Journal*, 2003;
14. Baron P. M., Liniger S. A Second Look at Arbitrability: Approaches to Arbitration in the United States, Switzerland and Germany. *Arbitration International*, Vol. 19, No. 1;
15. Werner J. A Swiss Comment on Mitsubishi. *Journal of International Arbitration*, 1986;
16. Böckstiegel K. H. Public Policy as a Limit To Arbitration and its Enforcement. *IBA Journal of Dispute Resolution*, Special Issue 2008, The New York Convention – 50 Years;
17. Arfazahed „Arbitrability under the New York Convention: The Lex Fori Revisited“, 17 *Arb Int* 73 (2001) 80;
18. Mikelėnas V. Arbitražo proceso klausimai remiantis Lietuvos teismų praktika. *Justitia*, 2006, nr. 2, p. 19-29;
19. Nakamura. T. The place of arbitration – Its Fictitious Nature and Lex Arbitri. *Mealey’s International Arbitration Report* 15 (10) (2000). 23-29;
20. Movsesian M. L. *International Commercial Arbitration and International Courts*. Legal studies research paper studies;
21. Mantilla-Serrano F. *International Arbitration and Insolvency Proceedings*. 11 *ARB. INT’LSI* (1995);
22. Samuel A. *Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration: A Study of Belgian, Dutch, English, French, Swedish, Swiss and West Germany Law*. Schultless Polygraphischer Verlag. Zurich. 1989. P. 143-146;

23. Smit R. H. General Commentary on the WIPO Arbitration Rules, Recommended Clauses, General Provisions and the WIPO Expected Arbitration Rules. *American Review of International Arbitration*. 1998;
24. Niblett B. The Arbitration of Intellectual Property Disputes. *American Review of International Arbitration*. 1994;
25. The Services of the WIPO Arbitration. A WIPO brochure. WIPO publication Nr. 445;
26. Plant D. W. Arbitrability of Intellectual Property Issues in the United States, in *Worldwide Forum on the Arbitration of Intellectual Property Disputes* 77. 1994;
27. Grantam W. The Arbitrability of International Intellectual Property Disputes. *Berkeley Journal of International Law*. 1996. 14 (173);
28. *Swiss Review of Industrial Property and Copyright*, 1976. P. 36-38;
29. Briner R. The Arbitrability of Intellectual Property Disputes with Particular Emphasis on the Situation in Switzerland, in *WIPO Worldwide Forum on the Arbitration of Intellectual Property Disputes* 77. 1994;
30. Landot Ph. *Modernised EC Competition Law in International Arbitration*. Kluwer Law International, 2006;
31. van Houtte V. What's New in European Arbitration? *Dispute Resolution Journal*, 2005;
32. Van den Berg A. *Yearbook Commercial Arbitration*, Volume XXVI. Kluwer Law International 2001;
33. Whish R. *Competition Law*, (6th ed.). LexisNexis UK, London, 2008;
34. Kaufmann-Kohler G., Schultz T. *Online Dispute Resolution*. Kluwer International Law, 2004;
35. Walker P. M. *Practice Notes on Consumer Law* 4th edition. Routledge Cavendish, 2001;
36. Weatherhill S. *Consumer Protection Law* 2nd edition. Ashgate Publishing Ltd., 2005;
37. Moffitt. M. L., Kordone R. C. *The Handbook of Dispute Resolution*. John Wiley and Sons, 2005;
38. Reimann M., Zekoll J. Ebke W. *Introduction to German Law*. Kluwer Law International, 2005 P. 303.

Teismų sprendimai:

1. Scherk v. Alberto-Culver Co. 417 U.S. 506 (1974);
2. Moses H. Cone Memorial Hospital v. Mercury Constr. Corp. 460, U.S. 1 (1983);

3. CA Paris, Apr. 10, 1957, Myrtoon Steamship v Ministre de la Marine Marchande;
4. CA Paris, Dec. 17, 1991, Gatoil v. NATIONAL Iranian Oil Co;
5. CA Paris, Feb. 24. 1994, Ministiere Tunisien de l'Equipement v Bec Freres;
6. CA Paris, Jun 15, 1956, Sigma v. Bezaad, and Totaliment v. Comptoir argicole du Pays Bas normand, Dalloz, Jur. 587, 588 (1957);
7. CA Paris, Mar. 29, 1991, Ganz v. Societe Nationale des Chemins der Fer Tunisiems (SNCF);
8. Cour d'appel Brussels, 4 October 1985, Company M v M SA, XIV YBCA 618(1989);
9. Colvi v. Interdicta;
10. Šveicarijos aukščiausiojo teismo nutartis byloje Fincantieri – Cantieri Navali Italini Spa and Oto Melasa Spa v. M and arbitral tribunal, XX YBCA 766 (1995);
11. ICC case no 1110, Argentine engineer v British company, 3 Arb Int 282 (1987);
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje „Apapit Fertilizers S. A.“ v. AB „Lifosa“, Nr. 3K-3-145/2002, kat. 124;
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Algirdo Vaičio individuali įmonė v. K. Czarniecki firma „Schwarz“, Nr. 3K-3-612/2004, kat. 124;
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Duke Investment Limited v. Rusijos federacijos Kaliningrado sritis, Nr. 3K-7-179/2006, kat. 130.3.2;
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje L.K. v. AB „SEB bankas“, 3K-3-156/2007, kat. 133;
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje „Svenska Petroleum Exploration AB“ v. Lietuvos Respublikos vyriausybė, Nr. 3K-7-268/2005, kat. 130.3.1;
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje AB „Geonafta“ v. Svenska Petroleum Exploration, Nr. 3K-7-158/2007, kat. 106.5; 118.4;
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-510/2008, kat. 113.6.1.3;
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje AB "Kolmex" v. Lietuvos-Rusijos bendroji įmonė UAB "Danis, Nr. 3K-3 1999, kat. 43;
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999m. gegužės 31d. nutartis civilinėje byloje AB "Juželektromaš" v. Įmonė "Kruna", Nr. 3K-4 1999, kat. 43;

21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje VĮ "Beleksport" v. UAB "Ega", Nr. 3K-3-/2001, kat. 124, 126;
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Kauno 3-oji statybos ir remonto AB v. UAB "Trest Krivorižstakonstrukcija", Nr. 3K-3-222/2001, kat. 124;
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje UAB „NCC Statyba“ v. UAB „Švilda“, Nr. 3K-3-20/2005, kat. 132;
24. Saturday Evening Post Co. v. Rumbleseat Press, Inc., 816 F.2d 1191 (7th Cir. 1987);
25. Cass. Apr. 13, 1983, Pasicrisie Belge (1983);
26. Scheck Enterprises A.G. v. Soc. Del Grandes Marques, Cass., Sept. 15, 1977, No. 3989;
27. Giordani v. Battiati, Cass., October 3 1956, No. 3329;
28. Quaker-Chiari & Forti S.p.A. v. Europe-Epargne Italia s.r.l., Cass., May 19, 1989, No. 2406;
29. Mitsubishi Motors Corp. V. Soler Chrysler-Plymouth, Inc., 473 U.S. 614 (1985);
30. CA Paris, May 19, 1993, Labinal v. Mors, 1993;
31. CA Paris, Oct. 14, 1993, Aplix v. Velcro;
32. CA Paris, Nov. 18, 2004, Thales Air Defence v. GIE Euromissile;
33. Europos Teisingumo Teismo 1999 m. gegužės 1 d. sprendimas byloje C-126/97, *Eco Swiss China Ltd v Benetton International NV* (1999), ECR I-3055;
34. Hoge Raad, 21 March 1997, *Eco Swiss China Time Ltd. v Benetton International NV*, XXIII YBCA 180 (1998);
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje A.K. v. UAB „Alsva“, 3K-3-608/2008, kat. 42.4; 45.6; 94.2.1.

Interneto tinklalapiai:

1. http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_status.html Status 1958 – Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. [Žiūrėta 2008-12-01];
2. <http://uscode.house.gov/download/title_11.shtml>;
3. <<http://www.ejcl.org/33/art33-2.html>> Lazic V., Arbitration and Insolvency Proceedings: Claims of Ordinary Bankruptcy Creditors, vol 3.3 Electronic Journal of Comparative Law, (December 1999), [Žiūrėta 2009-03-20];

4. <http://archyvas.vz.lt/news.php?id=734551&strid=1002&rs=0&ss=&y=2007%2006%2020>
[6](#);
5. <http://www.wipo.int/amc/en/index.html>;
6. <http://www.ige.ch/defaulte.htm>;
7. <http://www.bpatg.de/>;
8. <http://www.bundesgerichtshof.de/>;
9. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:EN:PDF>;
10. <http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/HogeRaad/>.

SANTRAUKA

Šis magistro darbas skirtas nuosekliai arbitruotinumų koncepcijos analizei ir pasaulinių tendencijų, susijusių su šiuo arbitrų jurisdikcijos ribojimo statusu bei kaita įvairiose pripažintų teisinių tradicijų valstybėse, nustatymui bei palyginimui su Lietuvoje esančiu reglamentavimu ir praktika.

Remiantis bene daugiausia patirties nagrinėjamu klausimu turinčių valstybių (JAV, Prancūzijos, Belgijos) teismų sprendimais teisės aktais bei doktrina yra išgryninama arbitruotinumų sąvoka bei pagrindžiamas išskyrimas į subjektyvųjį ir objektyvųjį arbitruotinumą.

Autorius taip pat apžvelgia arbitruotinumų ir viešosios tvarkos santykį bei dėl šio santykio neapibrėžtumo kylančias problemas.

Kitas svarbus klausimas – arbitruotinumų nustatymo teismuose bei arbitražo institucijose specifika. Priklausomai nuo to, kokie subjektai ir kokiame etape sprendžia klausimą dėl arbitruotinumų šiam klausimui spręsti gali būti skirtingų valstybių teisės normos.

Galiausiai apžvelgiamos pagal Lietuvos teisės aktus ir teismų praktiką daugiausiai probleminių klausimų keliančios ginčų rūšys (su bankrotu, intelektine nuosavybe, konkurencine teise susiję ginčai bei ginčai kylantys iš vartojimo sutarčių ar darbo teisinių santykių) ir nustatoma kaip jų vertinimas skiriasi nuo to, kuris egzistuoja lyginamose užsienio valstybėse.

SUMMARY

This master thesis is aimed at defining concepts of arbitrability and performing extensive analysis of global trends and changing contents of this legal institution, while comparing its current status in foreign states (the U.S., France, Belgium) to one in Lithuania.

Author provides the definition of arbitrability within the scope of legal systems of mentioned foreign countries and also reveals existing different concepts. The grounds for division into subjective and objective arbitrability are also provided.

The relation of arbitrability and public order is also discussed and covered in this work.

The specifics of defining arbitrability in national courts as well as in arbitration institutions are analyzed as a substantive criteria for applying legal rules of different countries.

Finally an overview of the most problematic issues under Lithuanian legal acts is provided (arbitrability of disputes related to bankruptcy, intellectual property, competition law, disputes arising from the consumer contracts and employment law disputes), while comparing how other foreign countries deals with the same questions and how they are being resolved.